

Η Νέα Γεωγραφία των Βαλκανίων: επιπτώσεις και προοπτικές της συνεργασίας Ελλάδας, Αλβανίας και Βουλγαρίας¹

Γ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ*

Η Ευρώπη και τα Βαλκάνια αλλάζουν με ένα τρόπο μόνιμο και καθοριστικό. Τίποτα στα τέλη της δεκαετίας που διανύουμε δε θα θυμίζει τις συνθήκες, τις σχέσεις και τις ισορροπίες των προηγούμενων δεκαετιών. Η νέα οικονομική γεωγραφία επηρεάζεται αποφασιστικά από μια πολυδιάστατη διαδικασία ολοκλήρωσης με κύρια χαρακτηριστικά την επέκταση και εμβάθυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) -μέσω των πολιτικών για την ενιαία αγορά και την οικονομική και νομισματική ένωση- και τη διαδικασία οικονομικού, πολιτικού και θεσμικού μετασχηματισμού των χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (ΚΑΕ).

Τα κύρια χαρακτηριστικά αυτής της διαδικασίας είναι η βελτίωση της κινητικότητας των συντελεστών παραγωγής, η επέκταση και ομοιογενοποίηση των αγορών, η αύξηση της προσπελασιμότητας (και συνεπώς της ανταγωνιστικότητας) σε όλα τα γεωγραφικά επίπεδα και μια κατ'αρχήν ανισοβαρής και επιλεκτική προσπάθεια άσκησης οικονομικών, κοινωνικών και περιφερειακών πολιτικών σε Ευρωπαϊκή κλίμακα.

Η νέα αυτή πολυσύνθετη πραγματικότητα, με όλες τις εσωτερικές της αντιθέσεις και συνθέσεις δημιουργεί σημαντικές ευκαιρίες αλλά ταυτόχρονα δυσκολίες και πιέσεις για σημαντικές αλλαγές και αναπροσαρμογές στην παραγωγική δομή των οικονομικά, διαρθρωτικά και θεσμικά καθυστερημένων περιοχών της Ευρώπης.

Από τη μια πλευρά, η διαδικασία της ολοκλήρωσης στην ΕΕ, μέσω της λειτουργίας των μηχανισμών της ενιαίας αγοράς, της απλούστευσης των συνοριακών διατυπώσεων, της εναρμόνισης των τεχνικών προδιαγραφών, της απελευθέρωσης των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών και του ανοίγματος των διαγωνισμών δημοσίων έργων και προμηθειών, θα οξύνει

* Γιώργος Πετράκος, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

τον ανταγωνισμό μεταξύ επιχειρήσεων και περιοχών και θα ενισχύσει τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των ανεπτυγμένων περιφερειών που φιλοξενούν τις ισχυρότερες και πλέον αποτελεσματικές Ευρωπαϊκές επιχειρήσεις (CEC 1991, Amin et al 1992). Αντίθετα, οι λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες θα δεχθούν μια συνολικά αρνητική επίδραση από τη λειτουργία της ενιαίας αγοράς, αφού η οικονομία τους στηρίζεται σε υψηλότερο βαθμό σε ευαίσθητους κλάδους (CEC 1990, Camagni 1992), σε ασθενή και ασταθή παραγωγική διάρθρωση, ατελείς υποδομές και ένα λιγότερο ευνοϊκό γεωγραφικό δείκτη στρατηγικού πλεονεκτήματος (CEC 1993a, Petrakos, Zikos 1994).

Από την άλλη πλευρά η διαδικασία μετασχηματισμού των οικονομιών της ΚΑΕ συνοδεύεται από σημαντικές δυσκολίες, παρά τις αρχικές, ιδεολογικού χαρακτήρα κυρίως, προσδοκίες για μια σύντομη και ανώδυνη μετάβαση σε οικονομίες δυτικού τύπου. Οι περισσότερες από αυτές τις χώρες δεν αναμένεται να ανακτήσουν σύντομα τα επίπεδα παραγωγής που είχαν το 1989 (CEC 1991a), αφού η εγκατάλειψη των μηχανισμών κεντρικού προγραμματισμού για την κατανομή των παραγωγικών πόρων, έχει αφήσει ένα λειτουργικό κενό που δεν είναι δυνατό να καλυφθεί άμεσα από τους υπό δημιουργία και ατελείς μηχανισμούς της αγοράς. Η κατάρρευση των οικονομικών σχέσεων στα πλαίσια της KOMEKON, η κατάργηση των επιδοτήσεων από το δημόσιο προϋπολογισμό και η απελευθέρωση του μηχανισμού των τιμών έχει οδηγήσει σε αδιέξοδο μεγάλο μέρος της κρατικής βιομηχανίας, η οποία επιπλέον χρησιμοποιεί απαρχαιωμένο εξοπλισμό και σύστημα διοίκησης (Aghion 1993). Παρά τις σοβαρές καθυστερήσεις στα προγράμματα αναδιάρθρωσης και ιδιωτικοποιήσεων (Jackson 1991), την υψηλή ανεργία, την πτώση του βιοτικού επιπέδου και τα ερωτήματα για τη δομή και οργάνωση των νέων αγορών, οι χώρες αυτές, με σημαντικές διαβαθμίσεις ως προς την επιτυχία του εγχειρήματος, επαναπροσανατολίζονται στη διεθνή σκηνή, αναζητώντας νέα ταυτότητα και νέες οικονομικές σχέσεις και συνεργασίες.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο και με δεδομένο ότι η Βαλκανική χερσόνησος, αντιλαμβανόμενη σαν μια Ευρωπαϊκή μακρο-περιφέρεια (macro-region), επηρεάζεται άμεσα και από τις δύο συνιστώσες της ολοκλήρωσης (CEC 1993b) και μάλιστα με έντονο τρόπο, το κρίσιμο ερώτημα που αναδεικνύεται για τη χώρα μας και τις προοπτικές της στο νέο Ευρωπαϊκό γίγνεσθαι αφορά τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται τη θέση της στο νέο, άμεσο και ευρύτερο περιβάλλον της και τα συστατικά στοιχεία της μακροχρόνιας στρατηγικής την οποία χαράσσει για την αξιοποίησή του.

Η μέχρι σήμερα εμπειρία της χώρας μας από τη δεκαπενταετή διαδικασία διεθνοποίησης της οικονομίας δεν είναι ιδιαίτερα

ικανοποιητική. Δείχνει ότι η ενσωμάτωση στην Ευρωπαϊκή αγορά συμβαδίζει με μια διαδικασία συρρίκνωσης της βιομηχανικής μας βάσης λόγω της αυξανόμενης διείσδυσης ευρωπαϊκών προϊόντων στην ελληνική αγορά, και σχετική διόγκωση του τριτογενή τομέα και ιδιαίτερα των δραστηριοτήτων που είναι λιγότερο εκτεθειμένες στο διεθνή ανταγωνισμό (non-tradeables). Η σημαντική καθυστέρηση στην παραγωγική διάρθρωση της οικονομίας, η έλλειψη σύγχρονων υποδομών και εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού, ο κατακερματισμός της παραγωγικής βάσης, η γεωγραφική απομόνωση, η απόσταση από τις κύριες Ευρωπαϊκές αγορές και η χαμηλή παραγωγικότητα τόσο του δημόσιου, όσο και του ιδιωτικού τομέα είναι οι περιοριστικοί παράγοντες που αναφέρονται συχνότερα ως υπεύθυνοι των δυσκολιών της οικονομίας στο νέο διεθνές περιβάλλον.

Σε αυτό λοιπόν το πλαίσιο ένταξης της οικονομίας σε ένα ταχέως μεταβαλλόμενο διεθνές περιβάλλον, το παραπάνω κρίσιμο ερώτημα αφορά την επιλογή της κατάλληλης αναπτυξιακής στρατηγικής για τη μείωση της απόστασης που μας χωρίζει από τις πιο ανεπτυγμένες χώρες της Ευρώπης. Το ερώτημα αυτό αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον τη στιγμή που γίνεται αντιληπτό ότι τα παραδοσιακά εργαλεία αναπτυξιακής πολιτικής έχουν είτε υψηλό για τις δυνατότητες μας κόστος, είτε μειωμένη αποτελεσματικότητα, ή έχουν πλέον φύγει από τον εθνικό έλεγχο.

Οι προτάσεις οι οποίες πιο συχνά εμφανίζονται να αποτελούν τα συστατικά στοιχεία μιας τέτοιας στρατηγικής αφορούν συνήθως την κατάρτιση και εξειδίκευση του ανθρώπινου δυναμικού, τη βελτίωση των υποδομών και την ενίσχυση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, και ασκούνται κυρίως μέσω του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης (ΚΗΣ), αφού στην ουσία αποτελούν την πολιτική σύγκλισης που ακολουθεί η ΕΕ για τις λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειές της. Δε θα ασχοληθούμε εδώ με τη σημασία αυτών των προτάσεων γιατί και ευνόητη είναι και αρκετή επεξεργασία, τουλάχιστον στο επίπεδο του σχεδιασμού, έχει γίνει. Αντίθετα, θα ασχοληθούμε με μία καινούργια σχετικά ιδέα που αποκτά όμως διαρκώς αυξανόμενο ενδιαφέρον και προτείνει τη χάραξη μιας Βαλκανικής οικονομικής πολιτικής η οποία θα δημιουργήσει στρατηγικού χαρακτήρα πλεονεκτήματα για τη χώρα μας και θα συμβάλλει σημαντικά στην προσπάθεια αντιμετώπισης των αρνητικών επιπτώσεων της οικονομικής ολοκλήρωσης καθώς και στην προσπάθεια σύγκλισης με τις άλλες οικονομίες της ΕΕ. Για να επιλέξουμε τα συστατικά στοιχεία μιας τέτοιας πολιτικής, αλλά και να κατανοήσουμε τις επιπτώσεις της στην Ελληνική οικονομία, είναι απαραίτητο να εξετάσουμε συγκριτικά την παραγωγική διάρθρωση και εξέλιξη και τις οικονομικές μας σχέσεις με τις Βαλκανικές χώρες και ειδικότερα με τις γειτονικές χώρες Αλβανία και

Βουλγαρία. Η άμεση γειτνίαση με τις χώρες αυτές συνεπάγεται ότι οι Ελληνικές παραμεθόριες περιοχές, οι οποίες αποτελούν εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποκτούν ένα νέο ρόλο, καθώς η θέση τους μεταβάλλεται σημαντικά με το άνοιγμα των χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης από περιοχές απομόνωσης σε περιοχές άμεσης πρόσβασης στον αναδυόμενο Βαλκανικό οικονομικό και κοινωνικό χώρο.

Στο επόμενο τμήμα του άρθρου παρουσιάζονται και αναλύονται τα βασικά δημογραφικά και οικονομικά χαρακτηριστικά των χωρών αυτών σε εθνικό, τομεακό και περιφερειακό επίπεδο, συγκρίνονται οι παραμεθόριες περιοχές των τριών χωρών από πλευράς επιπέδου ανάπτυξης και δίδονται στοιχεία για το επίπεδο, την εξέλιξη και τη δομή των διασυννοριακών οικονομικών σχέσεων. Στο τρίτο τμήμα του άρθρου παρουσιάζονται τα βασικά συμπεράσματα της ανάλυσης και κάποιες κατ' αρχήν προτάσεις για τη συγκρότηση της Βαλκανικής οικονομικής πολιτικής.

2. Ελλάδα, Αλβανία, Βουλγαρία: συγκριτική ανάλυση βασικών μεγεθών

2.1. Δημογραφικά χαρακτηριστικά

Για την αξιολόγηση του μεγέθους, του δυναμισμού αλλά και των χαρακτηριστικών ενός οικονομικού-γεωγραφικού χώρου ή μίας αγοράς συχνά χρησιμοποιούνται δημογραφικοί δείκτες όπως αυτοί που παρουσιάζονται στον Πίνακα 1 και στον Πίνακα 2. Μία γρήγορη ανάγνωση των δύο αυτών πινάκων μας επιτρέπει να διαπιστώσουμε ότι οι πληθυσμοί των τριών χωρών, δηλαδή της Ελλάδας της Αλβανίας και της Βουλγαρίας, αυξάνονται με διαφορετικούς ρυθμούς και έχουν διαφορετική ηλικιακή σύνθεση.

Πίνακας 1: Η εξέλιξη του πληθυσμού Αλβανίας, Βουλγαρίας και Ελλάδας στην περίοδο 1951-1991

Έτη	1951	1961	1971	1981	1991	1951-71	1971-91	1951	1991
						% μεταβολή		Δείκτης αύξησης	
Αλβανία	1241900	1660300	2187200	2723700	3190100	76,12	45,85	1,00	2,57
Βουλγαρία	7243200	7980300	8557404	8905600	8531217	18,14	-0,31	1,00	1,18
Ελλάδα	7632801	8398050	8831036	9729250	10259900	15,70	16,18	1,00	1,34

Πηγή: Στατιστική Επετηρίδα της Αλβανίας 1951-91, Στατιστική Επετηρίδα της Βουλγαρίας 1953-93, Στατιστική Επετηρίδα της Ελλάδας 1989 και Απογραφή Πληθυσμού 1991

Πίνακας 2: Η ηλικιακή σύνθεση του πληθυσμού Αλβανίας, Βουλγαρίας και Ελλάδας

Ηλικία	0-14	15-64	65+	Σύνολο
Αλβανία (1989)	33,02%	61,70%	5,28%	100,00
Βουλγαρία (1992)	20,66%	62,46%	16,88%	100,00
Ελλάδα (1991)	18,95%	67,02%	14,03%	100,00

Πηγή: Απογραφή Πληθυσμού Αλβανίας 1989, Στατιστική Επετηρίδα της Βουλγαρίας 1993, Απογραφή Πληθυσμού Ελλάδας 1991

Η Αλβανία εμφανίζεται με τους υψηλότερους ρυθμούς αύξησης του πληθυσμού στην περίοδο 1951-1991, όπου το μέγεθος του αυξάνεται κατά 157%, και διατηρεί και στις δύο υποπεριόδους 1951-1971, 1971-1991 έναν έντονο δυναμισμό. Παράλληλα εμφανίζεται ως η χώρα με τον πλέον νεανικό πληθυσμό αφού το 1/3 των κατοίκων της έχει ηλικία μικρότερη των 15 ετών και μόλις το 1/20 των κατοίκων της είναι πάνω από 65 ετών. Η δημογραφική αυτή δομή είναι βασικά προϊόν της συνδυασμένης επίδρασης υψηλής γεννητικότητας και μεγάλης θνησιμότητας, φαινόμενα που παρατηρούνται κυρίως σε αναπτυσσόμενες χώρες. Αντίθετα η Βουλγαρία παρουσιάζει μία μικρή αύξηση πληθυσμού της τάξης του 18% στην περίοδο 1951-1991, με σημαντικές διαφοροποιήσεις στις δύο υποπεριόδους. Ο βασικός παράγων που εξηγεί τη στασιμότητα και μικρή κάμψη του πληθυσμού στην περίοδο 1971-1991 είναι η εξωτερική μετανάστευση σημαντικού τμήματος της μουσουλμανικής μειονότητας από τις νότιες περιοχές της χώρας. Τέλος η Ελλάδα παρουσιάζει αύξηση πληθυσμού της τάξης του 34%, σχεδόν ισοδύναμα μοιρασμένης στις δύο υποπεριόδους. Το κύμα εξωτερικής μετανάστευσης που έλαβε κυρίως χώρα κατά την πρώτη εικοσαετία μείωσε σημαντικά τους ρυθμούς πληθυσμιακής αύξησης.

Τόσο η Βουλγαρία όσο και η Ελλάδα έχουν ηλικιακή σύνθεση πληθυσμού που πλησιάζουν περισσότερο τις ανεπτυγμένες χώρες. Εάν κανείς λάβει επίσης υπόψη του το χαμηλό ποσοστό αστικοποίησης της Αλβανίας (36% το 1990) και τα σχετικά υψηλά ποσοστά αστικοποίησης τόσο της Ελλάδας όσο και της Βουλγαρίας (πάνω από 60% το 1991), καταλήγει στο συμπέρασμα ότι, μακροχρόνια οι μεν πληθυσμοί της Ελλάδας και της Βουλγαρίας δεν αναμένεται να υποστούν σημαντικές ενδογενείς μεταβολές ως προς το μέγεθος, τη σύνθεση και τη γεωγραφική κατανομή, ο δε πληθυσμός της Αλβανίας αναμένεται να επηρεαστεί σημαντικά από έντονες αυξητικές τάσεις αλλά και γεωγραφικές

μετακινήσεις για αρκετό ακόμη διάστημα. Εδώ βέβαια θα πρέπει να ληφθούν υπόψη και τα ρεύματα εξωτερικής μετανάστευσης (κυρίως οικονομικών μεταναστών) τα οποία είναι πολύ πιθανόν να αποτελέσουν σημαντική πηγή πληθυσμιακών μεταβολών με θετικά αποτελέσματα για την Ελλάδα και αρνητικά για τη Βουλγαρία και κυρίως την Αλβανία. Ήδη οι εκτιμήσεις από Αλβανικές και Ελληνικές πηγές αναφέρουν ότι ένας σημαντικός αριθμός μεταναστών που (ανάλογα με την πηγή) κυμαίνεται από το 8% έως το 10% του πληθυσμού της Αλβανίας βρίσκεται με νόμιμο και (κυρίως) παράνομο τρόπο στην Ελλάδα.

2.2. Οικονομικά χαρακτηριστικά

Οι μεταβολές στο πολιτικό και οικονομικό σύστημα των χωρών της ΚΑΕ και το άνοιγμά τους στη διεθνή αγορά επέφεραν σημαντικούς κραδασμούς και επώδυνες αλλαγές στην ούτως ή άλλως στάσιμη οικονομία τους. Οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις που προβλέπουν τη σχεδόν ολική απελευθέρωση του μηχανισμού καθορισμού των τιμών, την απελευθέρωση του εξωτερικού εμπορίου, τη φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος που διέπει τις ξένες επενδύσεις, την πολιτική γης, την ιδιωτικοποίηση των κρατικών επιχειρήσεων του παραγωγικού τομέα και την απελευθέρωση του τραπεζικού συστήματος, δημιούργησαν έντονη οικονομική και κοινωνική κρίση. Η αδυναμία του κράτους να καλύψει τα ελλείμματα των επιχειρήσεων, πολλές από τις οποίες χρησιμοποιούσαν ξεπερασμένο εξοπλισμό και παρήγαν προϊόντα που δεν ανταποκρίνονταν στις ανάγκες των καταναλωτών, οδήγησε πολλές από αυτές σε κλείσιμο, δημιουργώντας τεράστιο πρόβλημα ανεργίας αλλά και πληθωρισμού από την αδυναμία κάλυψης των αναγκών της αγοράς με τις υπάρχουσες επιδοτούμενες τιμές.

Στην Αλβανία το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) μειώθηκε κατά 27% το 1991 και κατά 10% το 1992, με τάσεις σταθεροποίησης το 1993, ενώ ο πληθωρισμός σε ετήσια βάση έφτασε το 104% το 1991 και το 237% το 1992 για να μειωθεί στο 31% το 1993. Αντίστοιχη είναι η εικόνα και στη Βουλγαρία όπου το ΑΕΠ μειώθηκε 12% το 1991, 5,4% το 1992 και 4% το 1993 με τον πληθωρισμό να τρέχει με ρυθμούς 339%, 79% και 64% αντίστοιχα για τα ίδια έτη (CEC 1994, EIU 1994). Στον Πίνακα 3 βλέπουμε ότι από το 1991 και μετά το ΑΕΠ στην Αλβανία και τη Βουλγαρία βρίσκεται σε επίπεδα χαμηλότερα από αυτά του 1981. Ενώ το ΑΕΠ της Ελλάδας το 1993 σε σταθερές τιμές είναι κατά 21% υψηλότερο από το επίπεδο του 1981, στην Αλβανία και στη Βουλγαρία η αξία της εγχώριας παραγωγής το 1993 φτάνει μόνο στο 75% και 86% αντίστοιχα της αξίας της παραγωγής του 1981 με τις συνεπακόλουθες επιπτώσεις στο επίπεδο της απασχόλησης. Έτσι το κατά κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

Πίνακας 3: Δείκτης μεταβολής του ΑΕΠ Αλβανίας, Βουλγαρίας και Ελλάδας στην περίοδο 1981-1993

Έτη	1981	1985	1990	1991	1992	1993
Αλβανία	1,00	1,04	1,04	0,75	0,68	0,75
Βουλγαρία	1,00	1,16	1,08	0,96	0,91	0,86
Ελλάδα	1,00	1,07	1,17	1,21	1,20	1,21

Πηγή: Εκτίμηση με βάση στοιχεία από τη Στατιστική Επετηρίδα της Αλβανίας 1991, την Οικονομική Στατιστική Επετηρίδα της Βουλγαρίας 1993 και Εθνικοί Λογαριασμοί Ελλάδας-Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας

για το 1993 σε τρέχουσες τιμές διαμορφώνεται στη μεν Αλβανία στα 22.000 περίπου λεκ ή \$200 (με μέση ισοτιμία έτους: 1\$=109 λεκ), για δε τη Βουλγαρία στα 39.800 περίπου λέβα ή \$1.550 (με μέση ισοτιμία έτους: 1\$=26,13 λέβα). Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι οι συγκρίσεις δεν είναι απόλυτα ασφαλείς λόγω διαφορετικής αγοραστικής δύναμης του χρήματος σε κάθε χώρα, αλλά και λόγω σημαντικών διαφορών μεταξύ κατά κεφαλήν Εγχωρίου και Εθνικού προϊόντος που προκύπτουν από μεταβιβαστικές πληρωμές (κυρίως μεταναστευτικά εμβάσματα). Στην Αλβανία, για παράδειγμα, το κατά κεφαλήν Εθνικό Προϊόν το 1993 είναι σχεδόν διπλάσιο από το Εγχώριο. Παρόλα αυτά δεν μπορεί κανείς παρά να σημειώσει τις μεγάλες διαφορές των χωρών αυτών από την Ελλάδα η οποία με κατά κεφαλήν εισόδημα \$6.500 εμφανίζεται να διαθέτει 3-4 φορές υψηλότερο βιοτικό επίπεδο από τη Βουλγαρία και 20-30 φορές υψηλότερο από την Αλβανία.

2.3. Διάρθρωτικά χαρακτηριστικά

Στην πορεία ανόρθωσης των οικονομιών της Αλβανίας και της Βουλγαρίας μια σημαντική πηγή δυσκολιών αποτελεί η παραγωγική τους διάρθρωση η οποία παρουσιάζει σημαντικές αποκλίσεις από αυτή των σύγχρονων οικονομιών. Πέρα από τη γνωστή αρχή του κεντρικού σχεδιασμού, μία άλλη σταθερά του προηγούμενου συστήματος οργάνωσης της οικονομίας ήταν η υπερβολική έμφαση στις δραστηριότητες του υλικού τομέα της οικονομίας και κυρίως της βιομηχανίας, αφού ο άυλος τομέας της οικονομίας δε θεωρείτο ότι συνέβαλε ισοδύναμα στην ανάπτυξη της.

Ο Πίνακας 4 δείχνει την τομεακή σύνθεση της απασχόλησης στις τρεις χώρες για τα έτη 1981 (80) και 1991 (90). Παρατηρούμε ότι στην Αλβανία οι πολιτικοοικονομικές αλλαγές ξεκίνησαν κάτω από το βάρος μίας παραδοσιακά οργανωμένης οικονομίας με σχεδόν στάσιμη διάρθρωση

Πίνακας 4: Τομεακή σύνθεση της απασχόλησης Αλβανίας, Βουλγαρίας και Ελλάδας (1981-1991)

Απασχόληση	Αλβανία		Βουλγαρία		Ελλάδα	
	1980	1990	1981	1991	1981	1991
Πρωτογενής	49,8	47,0	25,7	23,9	29,9	22,7
Δευτερογενής	30,1	30,4	41,1	36,9	29,8	27,0
Τριτογενής	20,1	22,6	33,2	39,2	40,3	50,3
Σύνολο	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Πηγή: Στατιστική Επετηρίδα της Αλβανίας 1991, Στατιστική Επετηρίδα της Βουλγαρίας 1981/1991, Απογραφές Πληθυσμού της Ελλάδας 1981/1991

παραγωγής. Σχεδόν το 1/2 του εργατικού δυναμικού απασχολείται στη γεωργία και κτηνοτροφία τόσο το 1980 όσο και το 1990, το 30% απασχολείται στο δευτερογενή τομέα και μόνο το 1/5 απασχολείται στον τριτογενή τομέα ο οποίος παραμένει υποανάπτυκτος. Η Βουλγαρία από την άλλη πλευρά πλησιάζει περισσότερο την παραγωγική δομή των ανεπτυγμένων οικονομιών και εμφανίζει σαφή σημεία εξέλιξης και διαρθρωτικών αλλαγών. Ο δευτερογενής τομέας κυριαρχεί στην οικονομία με ποσοστό ελαφρά φθίνον αλλά μεγαλύτερο του 40%, ο πρωτογενής παρουσιάζει τις αναμενόμενες τάσεις συρρίκνωσης και έχει περιοριστεί σε λιγότερο από 1/5 της συνολικής απασχόλησης, ενώ ο τριτογενής βρίσκεται μεν σε χαμηλά επίπεδα συμμετοχής στη συνολική απασχόληση σε σχέση με τα διεθνή πρότυπα ανεπτυγμένων χωρών, παρουσιάζει όμως αυξητικές τάσεις. Τέλος η Ελλάδα παρουσιάζει υψηλά ποσοστά απασχόλησης στον τριτογενή τομέα και ένα είδος μεταβιομηχανικού πρότυπου διάρθρωσης της οικονομίας, με δύο όμως σημαντικές διαφορές. Πρώτο, διατηρεί ακόμη υψηλά ποσοστά απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα (παρά τις πτωτικές τάσεις) και δεύτερον, ο όρος μεταβιομηχανικό είναι περισσότερο σχηματικός παρά λειτουργικός, αφού ποτέ η χώρα δεν παρουσίασε βιομηχανικό πρότυπο ανάπτυξης για να το ξεπεράσει.

Με βάση τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά των οικονομιών γίνεται φανερό ότι η Αλβανία έχει τη λιγότερο ανεπτυγμένη οικονομία η οποία μάλιστα δεν παρουσιάζει σημαντικά σημεία εξέλιξης. Η Βουλγαρία αντιθέτως παρουσιάζει μια πιο σύγχρονη παραγωγική δομή παρά την υψηλή συγκέντρωση της απασχόλησης στην βιομηχανία και σαφή σημεία εξέλιξης. Συγκρίνοντας την παραγωγική διάρθρωση της Αλβανίας με αυτήν της Ελλάδας παρατηρούμε ότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές σε

όλους τους τομείς. Η Αλβανία παρουσιάζει υψηλή συγκέντρωση απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα ενώ η Ελλάδα στον τριτογενή. Με δεδομένο το βάρος του πρωτογενή τομέα, η τομεακή διάρθρωση των οικονομιών εξηγεί τις σημαντικές διαφορές στην κατανομή του πληθυσμού σε αστικές και αγροτικές περιοχές. Από την άλλη πλευρά η σύγκριση Ελλάδας Βουλγαρίας μας δείχνει τόσο ομοιότητες όσο και διαφορές. Και οι δύο χώρες χαρακτηρίζονται από υψηλά ποσοστά αστικοποίησης καθώς και (σχετικά) χαμηλότερα ποσοστά συμμετοχής του πρωτογενή τομέα στη συνολική απασχόληση. Παρόλα αυτά η συμμετοχή του δευτερογενή και τριτογενή τομέα είναι σχεδόν αντίστροφη. Η μεν Ελλάδα παρουσιάζει υψηλά ποσοστά συμμετοχής στον τριτογενή, η δε Βουλγαρία στο δευτερογενή. Τέλος μια σύγκριση των οικονομιών της Αλβανίας και της Βουλγαρίας δείχνει ότι το κοινό χαρακτηριστικό της οικονομικής τους διάρθρωσης είναι η μεγάλη βαρύτητα του δευτερογενή τομέα σε σχέση με τον τριτογενή. Η σημασία όμως του δευτερογενή σε σχέση με τον πρωτογενή για τις δύο αυτές οικονομίες είναι αντίστροφη.

Συνολικά η Αλβανία προσεγγίζει περισσότερο ένα διαρθρωτικό πρότυπο χώρας σε πρώτα στάδια ανάπτυξης και είναι στην πράξη η φτωχότερη χώρα της Ευρώπης, η Βουλγαρία έχει μετατραπεί σε μια περίοδο 40 χρόνων από αγροτική σε βιομηχανική οικονομία (η οποία όμως βρίσκεται σε κρίση), ενώ η Ελλάδα έχει αποκτήσει μια παραγωγική διάρθρωση περιφερειακής καπιταλιστικής χώρας με έντονο οικονομικό δυϊσμό, που φαινομενικά τουλάχιστον προσομοιάζει το μεταβιομηχανικό πρότυπο ανάπτυξης. Με βάση αυτά τα δεδομένα, σε μία τομεακή ταξινόμηση των εξειδικεύσεων των τριών αυτών χωρών, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η Ελλάδα εξειδικεύεται στις υπηρεσίες και το εμπόριο, η Βουλγαρία στη βιομηχανία και η Αλβανία στη γεωργία και κτηνοτροφία. Η ταξινόμηση βέβαια αυτή θα πρέπει να γίνει δεκτή μόνο σε σχετικούς όρους και μόνο στο βαθμό που αφορά υφιστάμενες εξειδικεύσεις των συντελεστών παραγωγής. Σε απόλυτους όρους, και με δεδομένη την κατάρρευση των παραγωγικών σχέσεων του προηγούμενου συστήματος οικονομικής διαχείρισης και τα οξυμένα προβλήματα που έχουν εμφανιστεί σε όλους τους κλάδους της οικονομίας, η Ελλάδα, παρά τα δικά της προβλήματα, εμφανίζεται να αποκτά ικανότητες εξασφάλισης μιας υπεροχής στους περισσότερους τομείς, κάτι που γίνεται εμφανές και από την εξέλιξη των εμπορικών της συναλλαγών με τις δύο αυτές χώρες.

Συμπερασματικά λοιπόν, φαίνεται ότι η σημερινή Αλβανία έχει κληρονομήσει μια παραδοσιακή οικονομική διάρθρωση που θα επιδεινώσει τις δυσκολίες προσαρμογής στο νέο οικονομικό περιβάλλον. Με δεδομένη τη μορφολογία της χώρας, η συγκέντρωση του πληθυσμού στις αγροτικές περιοχές δε θα επιτρέψει την αποτελεσματική χρήση της

γεωργικής γης και θα επιβραδύνει την ανάπτυξη. Η Βουλγαρία από την άλλη πλευρά φαίνεται να ακολουθεί πιο πιστά τα ιστορικά στάδια της ανάπτυξης αφού κατάφερε να μετεξελλιχθεί από αγροτική σε βιομηχανική χώρα. Η συγκέντρωση όμως της απασχόλησης στη βιομηχανία είναι και η κύρια πηγή προβλημάτων της οικονομίας σήμερα, αφού οι επιχειρήσεις υπέστησαν τους μεγαλύτερους κραδασμούς από τις αλλαγές του 1990. Παρά τις σοβαρές όμως δυσκολίες που αντιμετωπίζει στην παρούσα περίοδο, θεμελιώνει μεσοπρόθεσμα προσδοκίες για ανάκαμψη αλλά και εκσυγχρονισμό της οικονομίας της.

2.4. Η Χωρική διάρθρωση των οικονομιών

Η περιφερειακή κατανομή των παραγωγικών δραστηριοτήτων φαίνεται ότι και στις τρεις χώρες είναι ανισομερής και εμφανίζει τάσεις συγκέντρωσης. Παρότι η ανισομέρεια αυτή είναι περισσότερο εμφανής στην περίπτωση της Ελλάδας, είναι επίσης αισθητή στη Βουλγαρία αλλά και στην Αλβανία, σε μικρότερο όμως βαθμό.

Στην περίπτωση της Αλβανίας, η περιφέρεια των Τιράνων και η παραλιακή ζώνη κατά μήκος της Αδριατικής μέχρι τα Ελληνοαλβανικά σύνορα συγκεντρώνουν τον κύριο όγκο των οικονομικών δραστηριοτήτων, ενώ στη Βουλγαρία φαίνεται ότι υφίσταται ένας οριζόντιος άξονας ανάπτυξης ο οποίος εκτείνεται σε παράλληλη διάταξη με το Δούναβη από τη Σόφια έως τη Βάρνα και τα παράλια της Μαύρης θάλασσας. Στην περίπτωση της Ελλάδας είναι γνωστό ότι ο κύριος όγκος των παραγωγικών δραστηριοτήτων (αλλά και του πληθυσμού) είναι συγκεντρωμένος στον άξονα ανάπτυξης Αθήνας-Θεσσαλονίκης.

Εάν κανείς εξετάσει τις πληθυσμιακές μεταβολές, τις πυκνότητες πληθυσμού, τη συγκέντρωση αλλά και τη διάρθρωση της απασχόλησης σε περιφερειακό επίπεδο για τις τρεις χώρες (Πίνακες 5, 6 και 7 και Χάρτες 1-4) θα διαπιστώσει ότι οι περιφέρειες με το μεγαλύτερο δυναμισμό, ανάπτυξη και εξειδίκευση στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα και στις τρεις χώρες περιλαμβάνουν τα διοικητικά κέντρα και βρίσκονται κατά μήκος των προαναφερθέντων αξόνων ανάπτυξης.

Αναλύοντας τη Βαλκανική χερσόνησο σαν ένα ενιαίο χώρο, μια παράδοξη αλλά και ενδιαφέρουσα παρατήρηση είναι ότι αυτοί οι άξονες ανάπτυξης δε συναντώνται πουθενά. Ο Ελληνικός άξονας είναι κάθετος, επεκτείνεται έως τα σύνορα και κοιτάζει ανατολικά προς το Αιγαίο αφού καταλαμβάνει το ανατολικό τμήμα της χώρας, ο Αλβανικός άξονας είναι και αυτός κάθετος αλλά κοιτάζει δυτικά προς το Ιόνιο αφού καταλαμβάνει το δυτικό τμήμα της χώρας και τέλος ο Βουλγάρικος άξονας είναι οριζόντιος και προσανατολίζεται μάλλον προς τις χώρες της Μαύρης Θάλασσας.

Πίνακας 5: Περιφερειακή διάρθρωση του πληθυσμού Αλβανίας, Βουλγαρίας και Ελλάδας

Χώρα	Περιφέρειες	Πληθυσμός		Μεταβολή %		Πυκνότητα πληθυσμού
		1960	1990	1990	1960-1990	
Αλβανία	Σύνολο	1626200	3255800	100,00	100,21	113,43
	Βορ. Αλβανία	352500	726800	22,32	106,18	78,3
	Δυκ. Αλβανία	560700	1174500	36,07	109,47	181,92
	ΝΑ Αλβανία	275900	440800	13,54	59,77	71,68
	Τίρανα	194900	374400	11,50	92,10	299,76
	Κεν. Αλβανία	242200	539300	16,56	122,67	96,89
Βουλγαρία	Σύνολο	8012200	8472700	100,00	5,75	76,34
	Μικουγκιάς	815400	850900	10,04	4,35	57,79
	Βάρνα	822500	914600	10,79	11,20	76,67
	Λόβιτς	1072700	1015900	11,99	-5,30	67,06
	Μοντάνα	744700	630500	7,44	-15,34	59,44
	Πλόβντιβ	1059200	1218600	14,38	15,05	89,70
	Ρούσε	797200	767600	9,06	-3,71	70,80
	Σόφια (Π.Σ.)	778800	1182600	13,96	51,85	902,20
	Σόφια (Περιφ.)	101690	985000	11,63	-3,14	51,78
	Χάσκοβο	904800	907000	10,70	0,24	65,61
Ελλάδα	Σύνολο	8388553	10259900	100,00	22,31	77,78
	Αν. Μακεδονία - Θράκη	618312	570496	5,56	-7,73	40,28
	Κ. Μακεδονία	1323219	1710513	16,67	29,27	92,28
	Δ. Μακεδονία	305678	293015	2,86	-4,14	30,97
	Ήπειρος	352604	339728	3,31	-3,65	36,85
	Θεσσαλία	695385	734846	7,16	5,67	52,09
	Ιόνια νησιά	212573	193734	1,89	-8,86	82,79
	Δυκ. Ελλάδα	665805	707687	6,90	6,29	61,85
	Στερ. Ελλάδα	527946	582280	5,68	10,29	53,08
	Αττική	2057974	3523407	34,34	71,21	929,22
	Πελοπόννησος	668323	607428	5,92	-9,11	42,97
	Βορ. Αιγαίο	254496	199231	1,94	-21,72	51,67
	Νοτ. Αιγαίο	222980	257481	2,51	15,47	48,71
	Κρήτη	483258	540054	5,26	11,75	64,42

Πηγή: Στατιστική Επετηρίδα της Αλβανίας 1961/1991, Απογραφές Πληθυσμού της Βουλγαρίας 1962/1992, Απογραφές Πληθυσμού της Ελλάδας 1961/1991

Πίνακας 6: Περιφερειακή κατανομή της απασχόλησης και τομεακή σύνθεση ανά περιφέρεια

Χώρα	Περιφέρειες	Απασχόληση		Τομεακή σύνθεση απασχόλησης (%)			
		Σύνολο	%	Πρωτογενής	Δευτερογενής	Τριτογενής	Σύνολο
Αλβανία	Σύνολο	1433000	100,00	46,89	38,36	22,75	100,00
(1993)	Βορ. Αλβανία	319000	22,26	52,04	30,09	17,87	100,00
	Δυτ. Αλβανία	519000	36,22	47,01	36,03	16,96	100,00
	ΝΑ Αλβανία	204000	14,24	46,57	28,43	25,00	100,00
	Τίρανα	174000	12,14	15,52	37,36	47,13	100,00
	Κεν. Αλβανία	217000	15,14	64,52	13,36	22,12	100,00
Βουλγαρία	Σύνολο	2662688	100,00	14,70	45,20	40,10	100,00
(1991)	Μοκουργιάς	264880	9,62	22,09	40,95	36,95	100,00
	Βάρνα	288892	10,53	18,48	38,48	43,04	100,00
	Λόβες	334725	12,47	16,38	47,48	36,15	100,00
	Μοντάνα	192703	7,22	18,60	45,45	35,95	100,00
	Πλόβντιβ	356062	13,68	13,63	49,91	36,46	100,00
	Ρουσίε	234082	8,77	23,76	38,97	37,27	100,00
	Σόφια (Π.Ε.)	407200	14,40	1,10	40,87	58,03	100,00
	Σόφια (Περ.μ.)	296875	11,92	10,27	54,98	34,76	100,00
	Χάσκοβο	287239	11,39	17,29	48,35	34,36	100,00
Ελλάδα	Σύνολο	3632437	100,00	22,73	27,82	50,25	100,00
(1991)	Α. Μακεδονία - Θράκη	234459	6,45	43,22	20,95	35,83	100,00
	Κ. Μακεδονία	620079	17,07	25,45	30,01	44,54	100,00
	Δ. Μακεδονία	97158	2,67	34,00	28,75	37,25	100,00
	Ήπειρος	98872	2,67	34,99	24,02	40,99	100,00
	Θεσσαλία	251407	6,92	36,19	26,42	37,39	100,00
	Ιόνια νησιά	71452	1,97	34,17	20,10	45,73	100,00
	Δυτ. Ελλάδα	216867	5,97	39,14	21,03	39,83	100,00
	Στ. Ελλάδα	179381	4,94	42,51	24,86	32,63	100,00
	Αττική	1315631	36,22	1,36	31,62	67,02	100,00
	Πελοπόννησος	210547	5,80	46,01	20,74	33,25	100,00
	Βορ. Αιγαίο	61325	1,69	21,66	17,68	60,66	100,00
	Νοτ. Αιγαίο	83157	2,29	9,07	24,87	66,06	100,00
	Κρήτη	194102	5,34	45,14	16,91	37,96	100,00

Πηγή: Στατιστική Επετηρίδα της Αλβανίας 1993, Στατιστική Επετηρίδα της Βουλγαρίας 1993, Απογραφές Πληθυσμού της Ελλάδας 1991

Πίνακας 7: Περιφερειακοί δείκτες βασικών υποδομών Αλβανίας, Βουλγαρίας και Ελλάδας

Χώρα	Περιφέρειες	Οδικό δίκτυο /1000 κατ.	Νοσοκομειακές κλίνες/1000 κατ.	Τηλέφωνα /1000 κατ.
Αλβανία		1993	1993	1994
	Σύνολο	2,20	2,80	13
	Βόρ. Αλβανία	3,50	2,30	10
	Δυτ. Αλβανία	1,50	1,90	10
	ΝΑ Αλβανία	2,60	2,40	13
	Τίρανα	1,00	6,30	30
	Κεν. Αλβανία	0,50	2,90	11
Βουλγαρία		1991	1991	1991
	Σύνολο	4,35	10,28	335
	Μπουργκας	5,14	8,29	288
	Βάρνα	4,45	9,88	317
	Λόβετς	5,38	12,42	381
	Μοντάνα	5,38	10,34	299
	Πλόβντιβ	3,55	9,45	308
	Ρούσε	5,12	9,94	318
	Σόφια (Π.Σ.)	3,14	10,97	501
	Σόφια (Περφ.)	3,14	9,69	272
	Χάσκοβο	5,04	11,35	269
Ελλάδα		1992	1991	1991
	Σύνολο	3,92	4,95	481
	Αν.Μακεδονία-Θράκη	4,99	1,89	330
	Κεν. Μακεδονία	2,80	5,95	476
	Δυτ. Μακεδονία	7,98	3,70	385
	Ήπειρος	10,09	3,68	348
	Θεσσαλία	5,11	3,21	358
	Ιόνια νησιά	7,60	4,93	525
	Δυτ. Ελλάδα	5,78	2,71	353
	Στ. Ελλάδα	8,02	2,00	380
	Αττική	0,31	6,88	628
	Πελοπόννησος	6,93	5,45	403
	Βόρειο Αιγαίο	0,67	3,05	857
	Νότιο Αιγαίο	2,18	3,69	200
	Κρήτη	7,41	2,07	450

Πηγή: Στατιστική Υπηρεσία της Αλβανίας, Στατιστική Επετηρίδα της Βουλγαρίας 1993, ΥΠΕΧΩΔΕ 1992, ΚΕΠΕ, Εκθέσεις για το πρόγραμμα 1988-1992, Νο 24

Χάρτης 1: Οι περιφέρειες της Αλβανίας-Βουλγαρίας-Ελλάδας

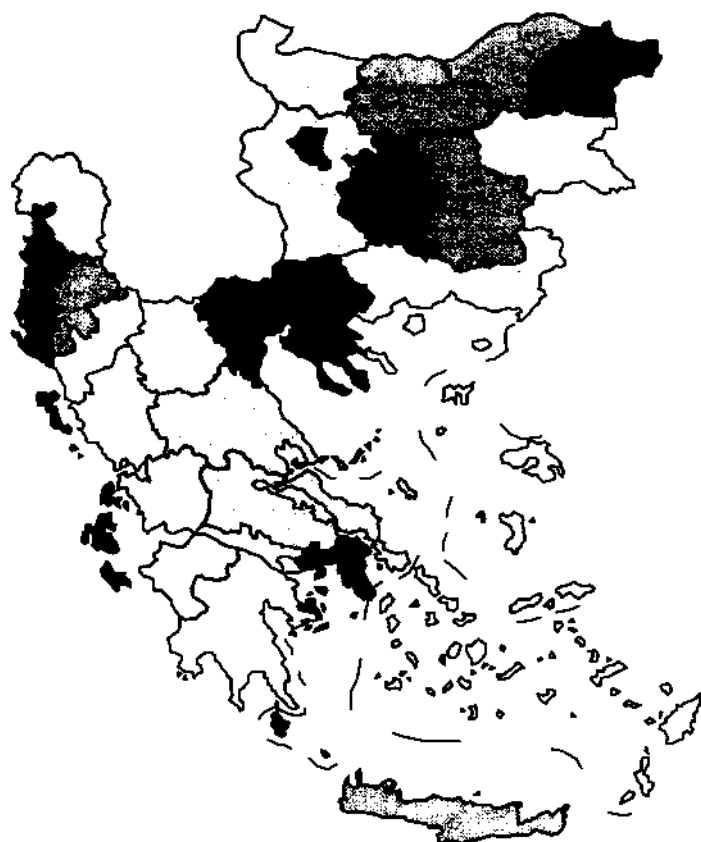
Χάρτης 2: Δείκτης της μεταβολής πληθυσμού για την περίοδο 1960-90
(με εθνικό μέσο όρο=100)

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

■ πάνω από 494.39	■ από 27.86 έως 69.43
■ από 231.45 έως 494.39	□ από -25.88 έως 27.86
■ από 118.76 έως 231.45	□ από -86.34 έως -25.88
■ από 69.43 έως 118.76	□ μικρότερο από -86.34

Χάρτης 3: Δείκτης πυκνότητας πληθυσμού (με εθνικό μέσο όρο=100)

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

■ πάνω από 1188.29

■ από 1188.29 έως 880.28

■ από 880.28 έως 264.27

■ από 264.27 έως 169.28

■ από 169.28 έως 103.82

■ από 103.82 έως 80.41

□ από 80.41 έως 63.69

□ μικρότερο από 63.69

Χάρτης 4: Οι άξονες ανάπτυξης της Αλβανίας-Βουλγαρίας-Ελλάδας

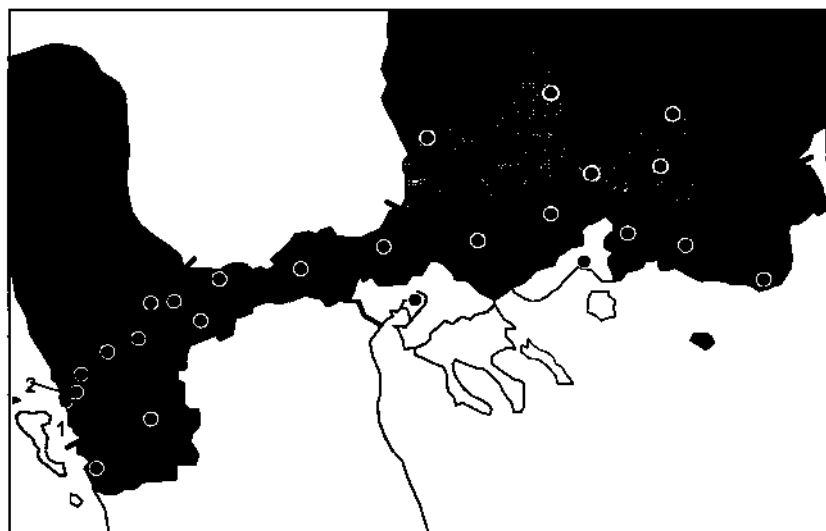
Ούτε κοινή οπτική γωνία υπάρχει αλλά ούτε και κάποιο κοινό σημείο επαφής των τριών αξόνων ανάπτυξης, γεγονός που σε έναν ενιαίο γεωγραφικό χώρο μπορεί να εξηγηθεί μόνο από τη χωριστή πορεία των τριών χωρών και την έλλειψη επαφής που επέβαλε η μεταπολεμική πραγματικότητα. Βέβαια ο βαθμός χωρικής συγκέντρωσης στις τρεις χώρες δεν είναι ο ίδιος. Η Ελλάδα έχει το πλέον συγκεντρωτικό μοντέλο χωρικής οργάνωσης αφού το 35% περίπου του συνολικού πληθυσμού και αντίστοιχο ποσοστό παραγωγικών δραστηριοτήτων είναι εγκατεστημένο στην Αττική. Ακολουθεί η Βουλγαρία με πιο ισόρροπη γεωγραφική κατανομή όπου η περιφέρεια της Σόφιας συγκεντρώνει το 14% του συνολικού πληθυσμού και τέλος η Αλβανία με μικρό αριθμό αστικών κέντρων και σαφώς πιο ισόρροπη κατανομή του πληθυσμού όπου η περιφέρεια των Τιράνων με πληθυσμό περίπου 375 χιλιάδες δεν ξεπερνά το 12% του συνολικού πληθυσμού της χώρας.

2.5. Η κατάσταση των παραμεθόριων περιοχών

Η χωροταξική διάρθρωση των οικονομικών δραστηριοτήτων μεταξύ των τριών χωρών αφήνει μια ευρεία ζώνη απομονωμένων και λιγότερο ανεπτυγμένων περιοχών αφενός μεταξύ Ελλάδος και Βουλγαρίας και αφετέρου μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας (Plaskovitis 1990). Παρά το γεγονός ότι τα στοιχεία για τη λεπτομερή ανάλυση των διαρθρωτικών και οικονομικών χαρακτηριστικών των παραμεθόριων περιοχών Αλβανίας και Βουλγαρίας είναι σχετικά περιορισμένα σε σχέση με την Ελλάδα, τα υφιστάμενα δείχνουν ότι οι παραμεθόριες περιοχές και των τριών χωρών είναι λιγότερο ανεπτυγμένες σε σχέση με τον αντίστοιχο εθνικό τους μέσο όρο.

Η σχετική με τον εθνικό κατά περίπτωση μέσο όρο καθυστέρηση μπορεί να αποδοθεί σε γεωγραφικούς, φυσικούς, ιστορικούς και πολιτικούς λόγους. Ίδιο χαρακτηριστικό των κοινών παραμεθόριων περιοχών και κύριος παράγοντας επίδρασης φαίνεται να είναι η “περιφερειακή” τους, ως προς τον κύριο άξονα ανάπτυξης, θέση. Η θέση αυτή προσδιορίστηκε από το μέχρι πρόσφατα οικονομικό προσανατολισμό της κάθε χώρας, ο οποίος ήταν τελείως διαφορετικός. Η Ελληνική οικονομία με σημαντικές τάσεις εσωστρέφειας ήταν στραμμένη προς τη Δυτική Ευρώπη, η Βουλγαρική οικονομία, λιγότερο εσωστρεφής, ήταν όμως στραμμένη προς την πρώην Σοβιετική Ένωση, ενώ η Αλβανική οικονομία, απόλυτα εσωστρεφής ήταν αναγκαστικά στραμμένη προς την Αδριατική. Διαφορές στην πληθυσμιακή πυκνότητα αναδεικνύουν τις διαφορές βαθμού συγκέντρωσής των οικονομικών δραστηριοτήτων τόσο μεταξύ των τριών όμορων χωρών, όσο και μεταξύ των παραμεθόριων των περιοχών.

Χάρτης 5: Οι Ελληνο-Αλβανικές και Ελληνο-Βουλγαρικές παραμεθόριες περιοχές

Αλβανία

1. Αγ. Σαράντα
2. Δέλβινα
3. Αργυρόκαστρο
4. Πρεμετή
5. Κολόν
6. Κορυτσά
7. Ντεβόλ

Βουλγαρία

1. Μπλαγκόεβγκραντ
2. Πάζαρντςικ
3. Σμόλγιαν
4. Κάρντζαλι
5. Χάσκοβο

Ελλάδα

1. Θεσπρωτία
2. Ιωάννινα
3. Καστοριά
4. Φλώρινα
5. Πέλλα
6. Κιλκίς
7. Σέρρες
8. Δράμα
9. Ξάνθη
10. Ροδόπη
11. Έβρος

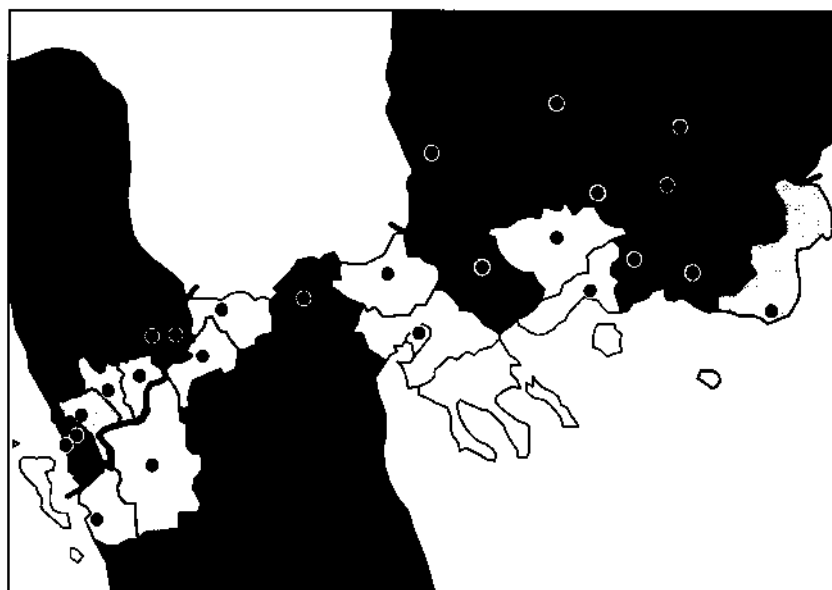
Ο Πίνακας 8 και ο Χάρτης 6 δείχνει ότι με δεδομένο το βαθμό διασποράς του πληθυσμού στον εθνικό χώρο, οι κοινές παραμεθόριες περιοχές είναι οι πλέον αραιοκατοικημένες και στις τρεις χώρες. Η πυκνότητα όμως του πληθυσμού στις περιοχές αυτές διαφέρει αξιοσημείωτα μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας αφενός και Ελλάδας και Βουλγαρίας αφετέρου. Έτσι για την Ελλάδα οι παραμεθόριες σε σχέση με την Αλβανία περιοχές εμφανίζονται με πυκνότητα πληθυσμού μικρότερη του μισού του εθνικού μέσου όρου, ενώ οι παραμεθόριες σε σχέση με τη Βουλγαρία ξεπερνούν το μισό του εθνικού μέσου όρου. Οι παραμεθόριες προς την Ελλάδα περιοχές της Αλβανίας εμφανίζουν πυκνότητα πληθυσμού διπλάσια από την Ελληνική και της Βουλγαρίας μιάμιση φορά μεγαλύτερη.

Πίνακας 8: Πυκνότητα και μεταβολή πληθυσμού στις παραμεθόριες περιοχές

Χώρα	Περιοχές	Έκταση σε τετ. χλμ.	Πληθυσμός	Πυκνότητα	Πληθυσμός	Μεταβολή πληθυσμού %	Συνολικ. δείκτης μεταβολής
Αλβανία		1992	1992	1992	1961	1961-92	
	Αγ. Σαράντι	1096530	87768	80,04	48100	82,47	85,82
	Δέλβινα						
	Αργυρόκαστρο	1137340	66373	58,36	44200	50,17	52,20
	Πρεμεπί	925680	39775	42,79	26900	47,86	49,81
	Κολόν	804640	24781	30,80	17500	41,61	43,30
	Κορυτσά	2100320	215221	102,47	139300	54,50	56,72
	Νιεβόλ						
	Συν. Χώρας	28702900	3255800	113,43	1660300	96,10	100,00
Βουλγαρία		1991	1991	1991	1961	1961-91	
	Μπλάνεφτσεβοντ	6490100	352449	54,31	298900	17,92	268,70
	Κάιρτζαλι	4035700	233046	57,75	270400	-13,81	-207,19
	Πάζαρνικ	4378700	326952	74,44	297300	9,64	144,54
	Σμόλτσιν	352300	161826	45,93	149500	8,24	123,66
	Χάσκοβο	4006500	300986	75,12	294400	2,24	33,55
	Συν. Χώρας	110912000	8472700	76,39	7943100	6,67	100,00
Ελλάδα		1991	1991	1991	1961	1961-91	
	Θεσπεριά	1514700	44188	29,17	52125	-15,23	-68,68
	Ιωάννινα	4990400	158193	31,70	155326	1,85	8,33
	Καστοριά	1720100	52685	30,63	47487	10,95	49,37
	Φλώρινα	1924500	53147	27,62	67356	-21,10	-95,15
	Πέλλα	2505800	138761	55,38	133224	4,16	18,75
	Κιλκίς	2518900	81710	32,44	102812	-20,52	-92,58
	Σέρρες	3967700	192828	48,60	248041	-22,26	-100,40
	Δράμα	3468400	96554	27,84	121006	-20,21	-91,15
	Ξάνθη	1793000	91063	50,79	89894	1,64	7,40
	Ροδόπη	2543100	108190	40,58	109201	-5,50	-24,83
	Έβρος	4241600	143752	33,89	157760	-8,88	-40,05
	Συν. Χώρας	131957500	10299900	77,75	8398050	22,17	100,00

Πηγή: Απογραφές Πληθυσμού Αλβανίας 1961/1992, Απογραφές Πληθυσμού της Βουλγαρίας 1961/1991, Απογραφές Πληθυσμού Ελλάδας 1961/1991

Χάρτης 6: Δείκτης της πυκνότητας πληθυσμού στις παραμεθόριες περιοχές (με εθνικό μέσο όρο=100)

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

■ πάνω από 96.63	■ από 51.93 έως 63.69
■ από 84.68 έως 96.63	□ από 42.71 έως 51.93
■ από 70.72 έως 84.68	□ από 36.95 έως 42.71
■ από 63.69 έως 70.72	□ μικρότερο από 36.95

Παρά την περισσότερη ισομερή κατανομή πληθυσμού σε σχέση με την Ελλάδα, η πυκνότητα πληθυσμού των παραμεθορίων περιοχών της μεν Αλβανίας είναι ίση με τα $3/4$ του εθνικού μέσου όρου ενώ της Βουλγαρίας είναι ίση με τα $2/3$ του εθνικού μέσου όρου.

Μια αντίστοιχη αλλά λιγότερο ομοιογενής εικόνα σχηματίζεται από την εξέταση της τομεακής σύνθεσης της απασχόλησης στις παραμεθόριες περιοχές των τριών χωρών (Πίνακας 9 και Χάρτης 7). Ο δείκτης εξάρτησης από τον πρωτογενή τομέα, ο οποίος έχει υπολογιστεί στον Πίνακα ως ο λόγος της απασχόλησης στον πρωτογενή διά της απασχόλησης στους άλλους δύο τομείς, δείχνει αφενός τη συνολική εξάρτηση κάθε χώρας από τον πρωτογενή και αφετέρου το βαθμό διαφοροποίησης των παραμεθόριων Νομών από τον εθνικό μέσο όρο. Παρατηρούμε ότι σε γενικές γραμμές η κυριαρχία του πρωτογενή τομέα είναι πιο έντονη στις παραμεθόριες περιοχές από ότι στο σύνολο της κάθε χώρας. Η Αλβανία με το μεγαλύτερο βαθμό εξάρτησης από τον πρωτογενή (υπερτριπλάσιο από τον Ελληνικό), παρουσιάζει όπως αναμένεται τις μικρότερες διαφοροποιήσεις στην παραμεθόριο ζώνη αφού η οικονομία είναι στο σύνολό της γεωργική. Από την άλλη πλευρά η Ελλάδα παρουσιάζει τις μεγαλύτερες διαφοροποιήσεις, ενώ η Βουλγαρία βρίσκεται σε ενδιάμεση κατάσταση. Νομοί όπως ο Έβρος, η Ξάνθη, οι Σέρρες και η Πέλλα παρουσιάζουν πολύ έντονη γεωργική δραστηριότητα λόγω κυρίως της μορφολογίας του εδάφους (πεδινές εκτάσεις) που ευνοεί τη γεωργία. Η Ροδόπη παρά το χαμηλό γενικά επίπεδο ανάπτυξης, είναι ο μόνος παραμεθόριος Νομός με δείκτη εξάρτησης από τη γεωργία χαμηλότερο από το μέσο όρο της χώρας, λόγω της εγκατάστασης εκεί μεγάλων βιομηχανικών μονάδων με βάση τα ειδικά κίνητρα του Αναπτυξιακού Νόμου για τη Θράκη. Συνολικά, με την εξαίρεση των πεδινών περιοχών γύρω από τους ποταμούς Στρυμόνα, Νέστο και Έβρο, η υπόλοιπη παραμεθόρια ζώνη εκατέρωθεν των συνόρων αποτελείται από ορεινές και ημιορεινές εκτάσεις στις οποίες η ανάπτυξη του δευτερογενή και τριτογενή τομέα παραγωγής υστερεί σε σχέση με το μέσο όρο της εκάστοτε χώρας, γεγονός που αντικατοπτρίζεται στην έλλειψη σημαντικών αστικών κέντρων κατά μήκος των συνόρων. Με βάση τα παραπάνω στοιχεία μπορεί να συμπεράνει κανείς ότι οι Ελληνικές παραμεθόριες περιοχές παρότι εμφανίζονται λιγότερο ανεπτυγμένες σε σχέση με τον υπόλοιπο Ελληνικό χώρο, είναι περισσότερο ανεπτυγμένες σε σχέση με τις αντίστοιχες της Αλβανίας και Βουλγαρίας που υστερούν επίσης σε σχέση με τον εθνικό τους γεωγραφικό χώρο.

Η παραπάνω εικόνα συμβαδίζει σε γενικές γραμμές με την εικόνα που δίνει ο δείκτης εξοπλισμού των περιφερειών με τεχνική και οικονομική υποδομή. Ο Πίνακας 10 και ο Χάρτης 8 απεικονίζουν το δείκτη τηλεφωνικών συσκευών ανά χίλιους κατοίκους στις παραμεθόριες περιοχές

Πίνακας 9: Τομεακή σύνθεση απασχόλησης στις παραμεθόριες περιοχές

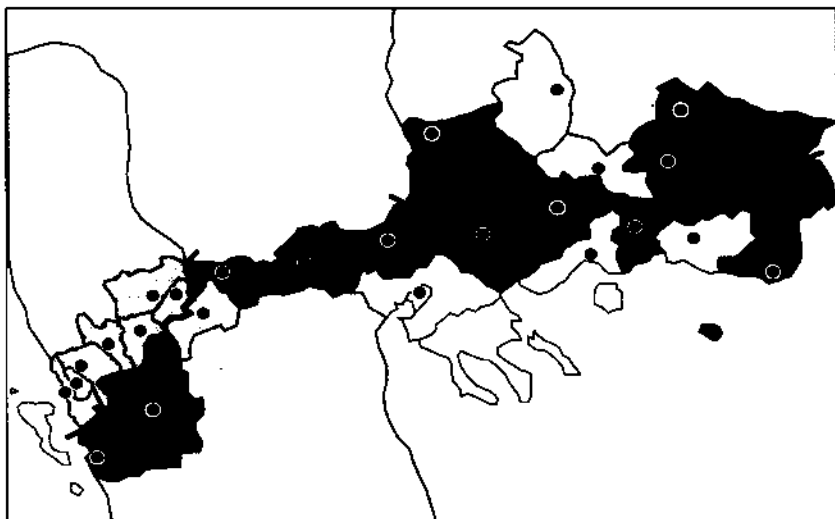
Χώρα	Περιοχές	Τομεακή Σύνθεση Απασχόλησης				Β.Ε.*	Σ.Α.Ε.**
		Σύνολο	Πρωτ/νης	Δευτ/νης	Τριτ/νης		
		1	2	3	4	5 2/(3+4)	
Αλβανία	Σύνολο	100	47,10	30,36	22,75	0,89	100
(1991)	Αγ. Σαράντσι	100	52,17	30,43	17,39	1,09	122,99
	Δελβίνα	100	46,15	30,77	23,08	0,86	96,63
	Αργυρόκαστρο	100	51,85	29,63	18,52	1,08	121,41
	Πρεμετή	100	50,00	31,25	18,75	1,00	112,74
	Κολόν	100	50,00	30,00	20,00	1,00	112,74
	Κορυτσά	100	52,78	26,39	20,83	1,12	126,00
	Ντεβόλ	100	53,85	30,77	15,38	1,17	131,53
Βουλγαρία	Σύνολο	100	22,35	39,57	38,09	0,29	100
(1992)	Μπλ/εβγκραντ	100	28,96	41,26	29,78	0,41	141,68
	Κάρντζαλι	100	44,46	25,28	30,27	0,80	278,13
	Πλόβνεντςκι	100	19,22	41,22	39,56	0,24	82,67
	Σμόλντσεβ	100	22,87	39,07	38,05	0,30	103,04
	Χάσκοβο	100	29,35	30,49	40,16	0,42	144,35
Ελλάδα	Σύνολο	100	19,15	23,47	57,38	0,24	100
(1991)	Θεσσαλονίκη	100	34,67	22,05	43,28	0,53	224,05
	Ιωάννινα	100	22,69	23,88	53,43	0,29	123,88
	Καστοριά	100	18,61	47,06	34,33	0,23	96,54
	Φλώρινα	100	39,19	17,37	43,43	0,64	272,11
	Πέλλα	100	49,53	17,67	32,79	0,98	414,39
	Κιλκίς	100	33,14	26,92	39,93	0,50	209,27
	Σέρρες	100	43,26	19,89	36,85	0,76	321,82
	Δράμα	100	23,93	30,47	45,60	0,31	132,77
	Ξάνθη	100	41,41	22,28	36,32	0,71	298,36
	Ροδόπη	100	5,87	77,56	16,57	0,06	26,31
	Έβρος	100	39,40	14,93	45,67	0,65	274,48

* Βαθμός Εξάρτησης από τον πρωτογενή τομέα

** Σταθμισμένος Δείκτης Εξάρτησης

Πηγή: Στατιστική Επετηρίδα της Αλβανίας 1991, Κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού της Βουλγαρίας 1992, Απογραφή Πληθυσμού της Ελλάδας 1991

**Χάρτης 7: Δείκτης του ποσοστού απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα
(με εθνικό μέσο όρο=100)**

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

■ πάνω από 233.58	■ από 116.38 έως 136.24
■ από 208.02 έως 233.58	□ από 104.33 έως 116.38
■ από 192.69 έως 208.02	□ από 89.27 έως 104.33
■ από 136.24 έως 192.69	□ μικρότερο από 89.27

Πίνακας 10: Τηλέφωνα ανά 1.000 κατοίκους στις παραμεθόριες περιοχές

Χώρα	Περιοχές	Τηλέφωνα /1000 κατ.	Σταθμισμένος δείκτης
Αλβανία	Σύνολο Χώρας	13	100
(1994)	Αγ. Σαράντα	26	200
	Δέλβινα	13	100
	Αργυροκάστρο	14	107,69
	Πρεμετή	12	92,308
	Κολόν	18	138,46
	Κορυτσά	13	100
	Ντεβόλ	6	46,154
Βουλγαρία	Σύνολο Χώρας	335	100
(1992)	Μπλαγκόεβγκραντ	272	81,149
	Κάρντζαλι	269	80,299
	Πάζαρντζικ	308	91,94
	Σμόλγιαν	308	91,94
	Χάσκοβο	269	80,299
Ελλάδα	Σύνολο Χώρας	481	100
(1991)	Θεσπρωτία	304	63,243
	Ιωάννινα	386	80,249
	Καστοριά	448	93,139
	Φλώρινα	338	70,27
	Πέλλα	331	68,815
	Κιλκίς	347	72,141
	Σέρρες	352	73,181
	Δράμα	492	102,29
	Ξάνθη	242	50,312
	Ροδόπη	230	47,817
	Έβρος	412	85,655

Πηγή: Στατιστική Υπηρεσία της Αλβανίας, Στατιστική Επετηρίδα της Βουλγαρίας 1993, ΥΠΕΧΩΔΕ 1992, ΚΕΠΕ, Εκθέσεις για το πρόγραμμα 1988-92, 24

Χάρτης 8: Δείκτης αριθμού τηλεφώνων ανά 1.000 κατοίκους
(με εθνικό μέσο όρο=100)

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

	πάνω από 169.23		από 77.91 έως 89.13
	από 109.06 έως 169.23		από 69.20 έως 77.91
	από 98.12 έως 109.06		από 55.26 έως 69.20
	από 89.13 έως 98.12		μικρότερο από 55.26

και στο σύνολο κάθε χώρας. Συγκρίνοντας τους μέσους όρους των χωρών παρατηρούμε ότι ο δείκτης υποδηλώνει σημαντικές διαφορές στα επίπεδα υποδομών καθώς η Ελλάδα διαθέτει κατά 50% περίπου υψηλότερο δείκτη από τη Βουλγαρία και πάνω από 35 φορές υψηλότερο από την Αλβανία. Στο επίπεδο της διασυνοριακής ζώνης, οι Ελληνικές παραμεθόριες περιοχές τόσο ως προς την Αλβανία όσο και ως προς τη Βουλγαρία υστερούν σε σχέση με τον αντίστοιχο εθνικό μέσο όρο εκτός του Νομού Δράμας. Το ίδιο ισχύει και για τις Βουλγαρικές παραμεθόριες περιοχές σε σχέση με τον αντίστοιχο εθνικό μέσο όρο, ενώ για την Αλβανία η εικόνα είναι μικτή, χωρίς ουσιαστικές διαφοροποιήσεις στο σύνολο της παραμεθορίου από τον (πολύ χαμηλό ούτως ή άλλως) εθνικό μέσο όρο.

2.6. Πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας Ελλάδας, Αλβανίας και Βουλγαρίας

Στην περίπτωση των Ελληνο-Βουλγαρικών και Ελληνο-Αλβανικών παραμεθορίων περιοχών, οι δεκαετίες απομόνωσης που ακολούθησαν το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και τον Ελληνικό Εμφύλιο, εξάλειψαν τις περισσότερες επαφές, ακόμη και στο κοινωνικό επίπεδο. Πέρα από την ουσιαστική έλλειψη επαφών και πληροφόρησης για πολλά χρόνια, οι διασυνοριακές δραστηριότητες περιορίζονται επιπλέον από γλωσσικούς περιορισμούς (αφού καμία από τις ομιλούμενες εθνικές γλώσσες δεν είναι διεθνής), και από το υφιστάμενο χαμηλό οικονομικό δυναμικό των περιοχών. Παρόλες αυτές τις δυσκολίες, τους περιορισμούς και την έλλειψη εμπειρίας, η τοπική αντίδραση στις νέες συνθήκες ήταν ιδιαίτερα ενθαρρυντική αφού τείνει να διαμορφωθεί και στις δύο πλευρές των συνόρων μία κοινή αντίληψη ότι η συνεργασία είναι η καλύτερη δυνατή διαθέσιμη στρατηγική επιλογή για την αντιμετώπιση των πολλαπλών προβλημάτων και περιορισμών που συνεπάγεται η γεωγραφική απομόνωση και η έκκεντρη, σε σχέση με τους εθνικούς άξονες ανάπτυξης, θέση.

Με χρηματοδότηση από το δίκτυο LACE του Ευρωπαϊκού Συνδέσμου Διασυνοριακών Περιφερειών (AEBR) και την υποστήριξη των Συμβούλων του προγράμματος στην Ελλάδα, τρεις περιφέρειες της Β. Ελλάδας ελεξεργάστηκαν δύο προγράμματα διασυνοριακής συνεργασίας με σκοπό την καλύτερη προετοιμασία τους για την υλοποίηση της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας INTERREG (Brinkhoff, Jepson 1993, Kokorotsikos, Papademetriou 1994). Ο κύριος σκοπός αυτής της πρωτοβουλίας είναι η βοήθεια των διασυνοριακών ζωνών της ΕΕ για (α) να ξεπεράσουν τα προβλήματα απομόνωσής τους από τους κύριους άξονες ανάπτυξης, (β) να αναπτύξουν δίκτυα συνεργασίας και στις δύο πλευρές των εσωτερικών συνόρων και (γ) να προετοιμαστούν οι περιοχές που αποτελούν εξωτερικά σύνορα της ΕΕ για το νέο τους ρόλο και τη διερεύνηση των δυνατοτήτων συνεργασίας με τρίτες χώρες.

Το Ελληνικό πρόγραμμα INTERREG εγκρίθηκε από την ΕΕ τον Ιούλιο του 1991 και αφορούσε 22 συνοριακούς Νομούς οι οποίοι δικαιούταν να υποβάλουν προτάσεις στα πλαίσια των μέτρων και δράσεών του. Ο συνολικός προϋπολογισμός για την περίοδο 1991-93 ανερχόταν σε 310 mecus εκ των οποίων 71% ήταν η Κοινοτική και 29% η Ελληνική συμμετοχή. Με την τελική αξιολόγηση του προγράμματος εγκρίθηκαν 70 δράσεις καθαρά διασυνοριακής συνεργασίας (Υποπρόγραμμα 2.4.) συνολικού προϋπολογισμού 16 mecus, μοιρασμένες εξίσου μεταξύ δημοσίων και ιδιωτικών φορέων. Οι φορείς που επιλέχθηκαν περιλαμβάνουν Επιμελητήρια, Επαγγελματικές Ενώσεις, Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Νομαρχίες, Πανεπιστήμια, ιδιωτικούς φορείς και επιχειρήσεις οι οποίοι υλοποίησαν δράσεις όπως: (α) Υποστήριξη ΜΜΕ με τη μορφή οργάνωσης διασυνοριακών επιχειρηματικών συναντήσεων, λειτουργίας γραφείων πληροφόρησης στις γειτονικές χώρες, συμμετοχής σε εκθέσεις, ενημερωτικές συναντήσεις, κλαδικές έρευνες αγοράς στην Αλβανία και τη Βουλγαρία, έκδοση πολύγλωσσων καταλόγων προϊόντων και επιχειρήσεων, κλπ., (β) προγράμματα περιβαλλοντικής έρευνας, συνεργασίας αγροτικών συνεταιρισμών, εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, επαγγελματικών ενώσεων, κλπ., και (γ) διερεύνηση νέων αγορών και εγκατάσταση αντιπροσωπειών στις γειτονικές χώρες από ιδιωτικές επιχειρήσεις.

Τα κυριότερα εμπόδια τα οποία εμφανίστηκαν κατά την υλοποίηση των δράσεων προώθησης της διασυνοριακής συνεργασίας του INTERREG συσχετίζονται κυρίως με την έλλειψη ενός θεσμικού πλαισίου διασυνοριακής συνεργασίας τοπικής κλίμακας, τις διαφορές στα επίπεδα ανάπτυξης των περιοχών εκατέρωθεν των συνόρων αλλά και τις διαφορές στις δυνατότητες και ικανότητες των συνεργαζόμενων φορέων, την έλλειψη των αναγκαίων υποδομών σε μεταφορικά και τηλεπικοινωνιακά δίκτυα, τον περιορισμένο αριθμό διαβάσεων και σημείων επαφής, την αδυναμία επικοινωνίας στις εθνικές γλώσσες αλλά και την περιορισμένη χρήση διεθνών γλωσσών.

Η δεύτερη Κοινοτική πρωτοβουλία INTERREG για την περίοδο 1994-99 (INTERREG II), στοχεύει επίσης στην αντιμετώπιση των δυσχερειών λόγω απομόνωσης και περιμετρικής θέσης που αντιμετωπίζουν οι παραμεθόριες περιοχές που ταυτόχρονα αποτελούν εξωτερικά σύνορα της ΕΕ, με την προώθηση της διασυνοριακής συνεργασίας (EuroConsultants 1994). Η νέα όμως πρωτοβουλία περιλαμβάνει τρία νέα στοιχεία τα οποία βελτιώνουν συνολικά την αποτελεσματικότητα και το εύρος των ασκούμενων πολιτικών. Τα νέα αυτά στοιχεία είναι: (α) η επέκταση της γεωγραφικής κάλυψης του προγράμματος, (β) η ένταξη μιας νέας γραμμής στον προϋπολογισμό της ΕΕ, για τη χρηματοδότηση δράσεων

διασυνοριακής συνεργασίας, στα πλαίσια του προγράμματος PHARE-CBC, στις χώρες της ΚΑΕ και (γ) την επέκταση της πολιτικής διασυνοριακής συνεργασίας της ΕΕ έτσι ώστε οι δράσεις να καλύπτουν και τις χώρες της Μεσογειακής λεκάνης. Συνολικά, οι πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας που έχουν υλοποιηθεί (INTERREG), αλλά και αυτές που βρίσκονται στο στάδιο του σχεδιασμού και της εφαρμογής (INTERREG II), έχουν συμβάλλει και αναμένεται να συμβάλλουν περισσότερο στη δημιουργία σημαντικών επαφών, διασυνδέσεων και δικτύων μεταξύ πολιτών, επιχειρήσεων και οργανισμών και στις δύο πλευρές των Ελληνο-Αλβανικών και (κυρίως) των Ελληνο-Βουλγαρικών συνόρων, συμβάλλοντας στην κατανόηση των αμοιβαίων ωφελειών από την ενίσχυση των διασυνοριακών σχέσεων.

2.7. Εμπορικές σχέσεις Ελλάδας, Αλβανίας και Βουλγαρίας

Τα βασικά στοιχεία των εμπορικών σχέσεων της Ελλάδας με την Αλβανία και τη Βουλγαρία για τα έξι τελευταία χρόνια δίνονται στον Πίνακα 11 και στον Πίνακα 12. Μία σύντομη ανάγνωση των πινάκων μας επιτρέπει να κάνουμε τέσσερις πολύ σημαντικές διαπιστώσεις. Πρώτον, στο διάστημα 1988-1994 ο όγκος εμπορίου (δηλαδή το άθροισμα εξαγωγών και εισαγωγών) της χώρας μας με την Αλβανία έχει αυξηθεί πάνω από 32 φορές (αύξηση 3260%), ενώ ο όγκος εμπορίου με τη Βουλγαρία έχει αυξηθεί πάνω από 13 φορές (αύξηση 1316%). Δεύτερο, για την ίδια περίοδο η αξία των εξαγωγών μας στην Αλβανία αυξήθηκε 51 φορές (αύξηση 5133%), ενώ η αξία των εξαγωγών μας στη Βουλγαρία αυξήθηκε πάνω από 20 φορές (αύξηση 2043%). Τρίτον, το εμπορικό ισοζύγιο της Ελλάδας τόσο με την Αλβανία, όσο και με τη Βουλγαρία είναι θετικό και με τάσεις ραγδαίας βελτίωσης. Η σημασία αυτής της εξέλιξης θα εκτιμηθεί καλύτερα αν ληφθεί υπόψη ότι το εμπορικό ισοζύγιο της χώρας μας με την Ευρωπαϊκή Ένωση είναι αρνητικό και με τάσεις χειροτέρευσης, όπως επίσης αρνητικό είναι και το συνολικό εμπορικό μας ισοζύγιο. Τέταρτον, και σε συνάφεια με το προηγούμενο, ο λόγος εξαγωγών προς εισαγωγές: (X/M) της χώρας μας τόσο με την Αλβανία όσο και με τη Βουλγαρία είναι αφενός μεγαλύτερος της μονάδας, και αφετέρου άξων. Ο λόγος αυτός υποδηλώνει τη σχετική διεύδυση των ελληνικών προϊόντων στις δύο αυτές αγορές. Όταν είναι μεγαλύτερος της μονάδας δείχνει ότι για κάθε ποσότητα εισαγωγών αξίας π.χ. ενός εκατομμυρίου δρχ., η χώρα μας επιτυγχάνει εξαγωγές αξίας μεγαλύτερης από ένα εκατομμύριο δρχ. Αξίζει να σημειωθεί ότι ενώ ο λόγος (X/M) της Ελλάδας με την Αλβανία έχει αυξηθεί από 1,22 το 1988 σε 5,92 το 1994 και ο λόγος (X/M) της Ελλάδας με τη Βουλγαρία έχει αυξηθεί από 0,77 το 1988 σε 1,72 το 1994, ο ίδιος λόγος της Ελλάδας με την ΕΕ το 1994 είχε μειωθεί στο 0,36, ενώ

Πίνακας 11: Εμπορικές σχέσεις Ελλάδας-Αλβανίας 1988-1994
(εκ. δρχ.)

Έτος	Ελληνικές Εξαγωγές (X)		Ελληνικές Εισαγωγές	Όγκος Εμπορίου (VOT)		Εμπορικό Ισοζύγιο	(X/M)
	Αξία	Δείκτης	(M)	Αξία	Δείκτης	(BOP)	
1988	703	1,00	574	1277	1,00	+129	1,22
1989	3050	4,33	1217	4267	3,34	+1833	2,5
1990	2824	4,01	1946	4770	3,73	+878	1,45
1991	2225	3,16	2164	4389	3,43	+61	1,02
1992	7869	11,19	3448	11317	8,86	+4421	2,28
1993	28957	41,19	3537	32494	25,44	+25420	8,18
1994*	18394	52,33**	3106	43000**	33,60**	+30576	5,92

* Το πρώτο εξάμηνο

** Εκτίμηση

Πηγή: ΕΣΥΕ

για το σύνολο του εξωτερικού εμπορίου της χώρας μας στο 0,41. Βλέπουμε λοιπόν ότι η διεισδυτική ικανότητα των ελληνικών προϊόντων στις δύο αυτές βαλκανικές χώρες είναι μεγάλη και αύξουσα (Dimelis, Gatsios 1994), σε αντίθεση με την αντίστοιχη ικανότητα διείσδυσης στην Ευρωπαϊκή αλλά και την παγκόσμια αγορά που είναι μικρή και διαχρονικά φθίνουσα.

Οι υπάρχουσες αναλύσεις (Petrakos 1995b) δείχνουν ότι η Ελλάδα διεξάγει αξιόλογο ενδοκλαδικό εμπόριο (Intra-industry Trade) με την Αλβανία αλλά κυρίως με τη Βουλγαρία το οποίο εκτιμάται ότι στην περίοδο 1989-93 αφορούσε περίπου το 38% και 51% αντίστοιχα, των εμπορικών ανταλλαγών με τις δύο χώρες. Τα ποσοστά αυτά πλησιάζουν τα αντίστοιχα του ενδοκλαδικού εμπορίου της χώρας μας με την ΕΕ που ανέρχεται μόλις στο 54%. Σημαντικοί παράγοντες που εξηγούν αυτό το φαινόμενο είναι η γεωγραφική εγγύτητα, οι πολιτισμικοί παράγοντες αλλά και οι μικρές διαφορές στα επίπεδα τεχνολογικής ανάπτυξης. Η σημασία του ενδοκλαδικού εμπορίου για χώρες που εισέρχονται με ταχείς ρυθμούς στη διεθνή αγορά έγκειται στο γεγονός ότι δεν οδηγεί στη συρρίκνωση ολόκληρων κλάδων παραγωγής και στην επέκταση κάποιων άλλων, αφού κάθε χώρα βρίσκει το συγκριτικό της πλεονέκτημα και εξειδικεύεται σε κάποιο μικρό ή μεγάλο τμήμα περισσότερων του ενός κλάδου παραγωγής. Με αυτόν τον τρόπο μειώνονται οι δυσάρεστες

Πίνακας 12: Εμπορικές σχέσεις Ελλάδας-Βουλγαρίας 1988-1994
(εκ. δρχ.)

Έτος	Ελληνικές Εξαγωγές (X)		Ελληνικές Εισαγωγές	Όγκος Εμπορίου (VOT)		Εμπορικό Ισοζύγιο	
	Αξία	Διεύθυνση	(M)	Αξία	Διεύθυνση	(BOP)	
1988	4802	1,00	6676	11481	1,00	-1874	0,71
1989	11136	2,31	11375	22511	1,96	-239	0,97
1990	8395	1,74	17299	25694	2,23	-8904	0,48
1991	16000	3,33	28396	44396	3,86	-12396	0,56
1992	31880	6,63	30704	62584	5,45	+1176	1,03
1993	69530	14,47	45453	177569	15,46	+24077	1,52
1994*	51455	21,43**	29855	162660**	14,16**	+43200**	1,72**

* Το πρώτο εξάμηνο

** Εκτίμηση

Πηγή: ΕΣΥΕ

συρρικνώσεις ολόκληρων κλάδων παραγωγής (στους οποίους η χώρα δεν έχει συγκριτικό πλεονέκτημα) και η επακόλουθη διαρθρωτική ανεργία, αφού οι όποιες μετακινήσεις συντελεστών παραγωγής απαιτούνται γίνονται στο εσωτερικό των κλάδων.

Φυσικά σημαντικό τμήμα του εμπορίου που διεξάγει η Ελλάδα με τις δύο αυτές Βαλκανικές χώρες είναι διακλαδικού χαρακτήρα και στηρίζεται στα συγκριτικά πλεονεκτήματα κάθε χώρας. Έτσι σύμφωνα με τις υπάρχουσες αναλύσεις (Petrakos 1995b) η Ελλάδα, στις σχέσεις της με την Αλβανία στην περίοδο 1989-93 εμφανίζεται να έχει σταθερό ή αυξανόμενο συγκριτικό πλεονέκτημα (Revealed Comparative Advantage) στους ISTC κλάδους 1 (ποτά και καπνός), 7 (Μηχανήματα και υλικό μεταφορών), φθίνον συγκριτικό πλεονέκτημα στον κλάδο 2 (πρώτες ύλες εκτός από καύσιμα) και ασθενές και κυμαινόμενο συγκριτικό πλεονέκτημα στους κλάδους 5 (χημικά προϊόντα) και 6 (βιομηχανικά είδη). Αντίστοιχα, η Ελλάδα στις σχέσεις της με τη Βουλγαρία εμφανίζεται την ίδια περίοδο να έχει ισχυρό συγκριτικό πλεονέκτημα στον κλάδο 3 (καύσιμα), αυξανόμενο στους κλάδους 1 (ποτά και καπνός) και 7 (Μηχανήματα και υλικό μεταφορών), φθίνον στον κλάδο 2 (πρώτες ύλες εκτός από καύσιμα) και τέλος ασθενές και κυμαινόμενο συγκριτικό πλεονέκτημα στον κλάδο 5 (χημικά προϊόντα). Το ενδιαφέρον σημείο αυτής της ανάλυσης, έγκειται

στο γεγονός ότι οι εξειδικεύσεις αυτές είναι συμπληρωματικές των εξειδικεύσεων που έχει αναπτύξει η χώρα μας στα πλαίσια των εμπορικών ανταλλαγών με τις χώρες της ΕΕ όπου παρουσιάζει συγκριτικό πλεονέκτημα στους κλάδους 0 (τρόφιμα), 4 (λάδια και λίπη) και 8 (διάφορα βιομηχανικά είδη). Με αυτήν την έννοια, οι εμπορικές σχέσεις της χώρας μας με την Αλβανία και τη Βουλγαρία συμβάλλουν στη διεύρυνση και διαφοροποίηση της παραγωγικής μας βάσης, αφού προσφέρουν εξαγωγική διέξοδο σε κλάδους που για μια σειρά λόγους αδυνατούν να διεισδύσουν στην Ευρωπαϊκή αγορά.

2.8. Διασυνοριακή κινητικότητα εργασίας και κεφαλαίου

Στα Ελληνο-Αλβανικά και Ελληνο-Βουλγαρικά σύνορα, στην περίοδο που ακολούθησε τις πολιτικο-οικονομικές μεταβολές στις γειτονικές χώρες, παρατηρείται μια έντονη, νεοκλασικού τύπου κινητικότητα συντελεστών παραγωγής, δηλαδή, έξοδος εργατικού δυναμικού από τις ασθενέστερες οικονομικά γειτονικές χώρες προς την Ελλάδα και είσοδος σε αυτές Ελληνικών επενδυτικών κεφαλαίων.

Η μετανάστευση εργατικού δυναμικού (σε ιδιαίτερα νεαρή παραγωγική ηλικία) από την Αλβανία στην Ελλάδα είναι πιο έντονη, συνεχής και κυρίως παράνομη ή μη-νόμιμη (αλλά με την ανοχή της Ελληνικής Πολιτείας). Οι διάφορες εκτιμήσεις τόσο από Ελληνικές όσο και από Αλβανικές πηγές ανεβάζουν τον αριθμό των μεταναστών σε 250 με 300 χιλιάδες. Από την άλλη πλευρά η μετανάστευση από τη Βουλγαρία στην Ελλάδα είναι πολύ πιο περιορισμένη και εκτιμάται σε 50 περίπου χιλιάδες άτομα. Τα μεγέθη αυτά επιβεβαιώνουν τα γνωστά υποδείγματα μετανάστευσης, όπου ο αριθμός των μεταναστών είναι ευθέως ανάλογος των διαφορών στο κατά κεφαλήν εισόδημα ή το επίπεδο ανάπτυξης των δύο χωρών. Επιβεβαιώνουν ακόμη τη θέση ότι η πληθυσμιακή έξοδος από τις χώρες της ΚΑΕ είναι ευθέως ανάλογη των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι προσπάθειες οικονομικού και πολιτικού μετασχηματισμού.

Παρά τους φόβους για υποκατάσταση εγχώριας εργασίας σε μια περίοδο αυξανόμενης ανεργίας στην Ελλάδα, δεν υπάρχουν μελέτες ή ενδείξεις που να υποστηρίζουν ότι η μετανάστευση δημιουργεί σημαντικά προβλήματα ανεργίας. Αντιθέτως, λόγω του δυϊκού χαρακτήρα της Ελληνικής οικονομίας, η πλειοψηφία των μεταναστών έχει απορροφηθεί στον άτυπο τομέα (informal sector) της οικονομίας (περιστασιακές ή εποχιακές ασχολίες, επισκευές, κατασκευές, μεταφορές, οικιακές εργασίες, κλπ.), καθώς επίσης και στον αγροτικό τομέα όπου υπάρχει σαφής έλλειψη εργατικών χεριών, ιδιαίτερα στις περιόδους συγκομιδής.

Σε σχέση με τις πραγματοποιηθείσες εισροές κεφαλαίων στις Βαλκανικές χώρες θα πρέπει να πούμε κατ' αρχήν ότι είναι πολύ κάτω των προσδοκιών στις χώρες αυτές και σχετικά μικρού για τα διεθνή δεδομένα μεγέθους (Βλάχος 1994). Αυτό οφείλεται κυρίως σε παράγοντες όπως η πολιτική αστάθεια, η οικονομική κρίση και η μείωση των εισοδημάτων, οι δυσκολίες στη διαδικασία των ιδιωτικοποιήσεων, η έλλειψη υποδομών και η μικρή ανάπτυξη του τραπεζικού συστήματος που οδηγούν τους ξένους επενδυτές να κρατούν μια στάση αναμονής παρά τις υπάρχουσες δυνατότητες για επενδύσεις. Παρόλα αυτά η Ελλάδα έχει να επιδείξει μια έντονη δραστηριότητα και κατατάσσεται ανάμεσα στους δέκα μεγαλύτερους επενδυτές στα Βαλκάνια το 1994. Στη Βουλγαρία για το ίδιο έτος, η Ελλάδα κατατάσσεται πρώτη από άποψη αριθμού επενδυτών (με περίπου 1.000 γνωστές επενδύσεις) και τέταρτη από άποψη επενδυμένου κεφαλαίου (το οποίο ανέρχεται αθροιστικά σε \$63 εκατομμύρια). Στην Αλβανία η χώρα μας έρχεται δεύτερη μετά την Ιταλία τόσο από πλευράς επενδυτών (περίπου 100 επιχειρήσεις), όσο και από πλευράς κεφαλαίων (το οποίο ανέρχεται στις αρχές του 1994 αθροιστικά σε \$60 περίπου εκατομμύρια). Οι τομείς επενδυτικής δραστηριότητας στην Αλβανία είναι η γεωργία, οι υπηρεσίες, το εμπόριο, οι ιχθυοκαλλιέργειες και από τους βιομηχανικούς κλάδους κυρίως η ένδυση-υπόδηση και η υφαντουργία. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι σημαντικός αριθμός επενδύσεων στην Αλβανία έχει επιδοτηθεί από το Ελληνικό κράτος και ότι οι περισσότερες από αυτές εγκαθίστανται στις παραμεθόριες περιοχές, έχοντας σε αρκετές περιπτώσεις επανεξαγωγικό χαρακτήρα (λόγω του χαμηλού επιπέδου ανάπτυξης της εγχώριας αγοράς) και αξιοποιώντας το πλεονέκτημα που παρέχει η ύπαρξη Ελληνικής μειονότητας. Αντίθετα, στη Βουλγαρία οι περισσότερες επενδύσεις είναι συγκεντρωμένες στη Σόφια, επιδιώκοντας να εκμεταλλευτούν την εσωτερική αγορά.

Διαχρονικά, η κινητικότητα της εργασίας και του κεφαλαίου στα Ελληνο-Αλβανικά και Ελληνο-Βουλγαρικά σύνορα αναμένεται να έχει ευνοϊκές επιδράσεις σε όλη την περιοχή. Η μετανάστευση μειώνει την πίεση στις αγορές εργασίας στην Αλβανία και τη Βουλγαρία, ενώ η εισροή Ελληνικών κεφαλαίων δημιουργεί θέσεις εργασίας, εισοδήματα και επιχειρηματικό know-how. Για την Ελλάδα, με δεδομένο το δυϊκό χαρακτήρα της οικονομίας, η είσοδος μεταναστών έχει συμβάλει στην απόκτηση κοστολογικών πλεονεκτημάτων και στη βελτίωση της απόδοσης του άτυπου αλλά και του πρωτογενή τομέα της οικονομίας. Στο βαθμό που η διαπίστωση αυτή είναι έγκυρη, συνεπάγεται ότι οι σχεδιαζόμενες πολιτικές για τη μετανάστευση θα πρέπει ασφαλώς να ελέγχουν (για μια

σειρά λόγους όπως η εθνική ασφάλεια και υγεία), αλλά όχι αναγκαστικά να περιορίζουν το ύψος της μεταναστευτικής εισροής στην χώρα. Από την άλλη πλευρά, οι εκροές κεφαλαίου από την Ελλάδα, συσχετίζονται στις περισσότερες περιπτώσεις με επέκταση (και όχι επανεγκατάσταση) δραστηριοτήτων σε νέες αγορές που είναι περισσότερο προσπελάσιμες από τις πιο μακρινές, πιο δύσκολες και σε σημαντικό βαθμό κορεσμένες Αντικοευρωπαϊκές αγορές.

3. Συμπεράσματα και Προτάσεις Πολιτικής

Από τη σύντομη αυτή ανάλυση προκύπτουν μία σειρά ενδιαφέροντα συμπεράσματα τα οποία αξίζει να τα δούμε στο σημείο αυτό επιγραμματικά. Στα βόρεια σύνορα της χώρας μας μετά από δεκαετίες απομόνωσης, έχουν ανοίξει πάλι σημαντικές αγορές που μακροχρόνια θα αυξηθούν τόσο σε πληθυσμιακό μέγεθος (Αλβανία), όσο και σε έκταση (με τη λύση του Γιουγκοσλαβικού προβλήματος) και στις οποίες η χώρα μας έχει και αναμένεται να διατηρήσει σημαντική πρόσβαση. Οι οικονομίες των βορείων γειτόνων μας είναι σε διαφορετικό βαθμό ασθενέστερες, με αισθητά χαμηλότερο επίπεδο ανάπτυξης και παραγωγική διάρθρωση που δεν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις των σύγχρονων οικονομιών και των καταναλωτών, γεγονός που δημιουργεί σημαντικές ευκαιρίες για τις πιο έμπειρες και περισσότερο προσαρμοσμένες στο διεθνές περιβάλλον Ελληνικές επιχειρήσεις. Τόσο στη Βουλγαρία όσο και στην Αλβανία οι παραγωγικές δραστηριότητες είναι συγκεντρωμένες σε άξονες ανάπτυξης οι οποίοι όμως δεν έχουν γεωγραφική ούτε λειτουργική επαφή με το γνωστό ελληνικό άξονα Αθήνας-Θεσσαλονίκης. Οι παραμεθόριες περιοχές και των τριών χωρών, σε σχέση με τους αντίστοιχους εθνικούς μέσους όρους, είναι από τις πλέον καθυστερημένες και με αυτήν την έννοια εμφανίζονται να έχουν περισσότερα κοινά προβλήματα παρά διαφορές. Τέλος οι διασυνοριακές οικονομικές σχέσεις της Αλβανίας και της Βουλγαρίας με την Ελλάδα αναπτύσσονται ραγδαία και χαρακτηρίζονται κυρίως από την αυξανόμενη είσοδο ελληνικών προϊόντων και κεφαλαίων στις δύο αυτές αναδυόμενες αγορές.

Από την ανάλυση γίνεται κατά την άποψη μας σαφές ότι για πρώτη φορά μετά την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα δίνεται στην χώρα μας μια πραγματική ευκαιρία αντιμετώπισης των δυσμενών συνεπειών της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης με την επανασύνθεση ενός ενιαίου γεωγραφικού χώρου και τη δημιουργία μίας περιφερειακής Βαλκανικής αγοράς στην οποία η Ελλάδα θα διαδραματίζει κεντρικό ρόλο. Καθώς οι τεχνητοί διαχωρισμοί στην Κεντρική και Νότια Ευρώπη απομακρύνονται, ένας μεγαλύτερος οικονομικός χώρος δημιουργείται,

στον οποίο οι οικονομικές σχέσεις καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από γεωγραφικούς παράγοντες όπως η εγγύτητα και η γειτνίαση, από τη συμμετοχή ή όχι σε οικονομικές ενώσεις αλλά και συχνά από ιστορικούς πολιτισμικούς και άλλους μη οικονομικούς προτιμησιακούς παράγοντες. Με δεδομένο ότι το κόστος μεταφοράς που συσχετίζεται με την απόσταση θα θέτει πάντοτε γεωγραφικά όρια στο μέγεθος και την έκταση των αγορών, χωρικές σφαίρες ανταλλαγών θα δημιουργηθούν, στο εσωτερικό των οποίων οι οικονομικές σχέσεις θα είναι πιο έντονες και πιθανόν διαφορετικού τύπου. Αυτού του είδους η γεωγραφική ομαδοποίηση ή συγκέντρωση των οικονομικών σχέσεων είναι μια διαδικασία που καθοδηγείται από την προσπάθεια των χωρών να εκμεταλλευτούν πλήρως τις ευκαιρίες και τα οφέλη από τις διεθνείς ανταλλαγές. Είναι όμως επιπλέον, μια ορθολογική επιλογή περιφερειακών χωρών που προσπαθούν να αντισταθμίσουν τα μειονεκτήματα της απόστασης από το οικονομικό κέντρο της Ευρώπης.

Σε αυτό το πλαίσιο, η Βαλκανική οικονομική πολιτική της Ελλάδας, θα πρέπει να υποστηρίζει ενεργητικά τη (μακροπρόθεσμη ασφαλώς) ένταξη στην ΕΕ όλων των γειτονικών χωρών που βρίσκονται στα βόρεια σύνορά μας αλλά και την υιοθέτηση στο μεσοδιάστημα μιας ειδικής Βαλκανικής πολιτικής που να είναι σχεδιασμένη έτσι ώστε να αναδεικνύει το ειδικό βάρος της Ν.Α. Ευρώπης ως ανερχόμενη περιφερειακή αγορά. Η Βαλκανική αυτή οικονομική πολιτική, που θα πρέπει να σχεδιαστεί και να προωθηθεί από την Ελλάδα, θα μπορούσε να περιλαμβάνει ένα αναπτυξιακό σχέδιο (master plan) για τα Βαλκάνια σε διάφορα χωροταξικά επίπεδα καθώς επίσης και την υπογραφή ειδικών συμπληρωματικών συμφωνιών σύνδεσης που να προωθούν την περιφερειακή ολοκλήρωση, ουσιαστικά μέτρα προώθησης της διασυννοριακής συνεργασίας, κυρίως στο επίπεδο των θεσμών και των υποδομών, ή ακόμη και προώθηση της ιδέας για δημιουργία ζώνης ελεύθερων ανταλλαγών στα βόρεια σύνορά μας. Η πολιτική αυτή θα πρέπει να περιλαμβάνει την επέκταση και αναβάθμιση του Ελληνικού κύριου οδικού άξονα, ώστε μεσοπρόθεσμα να δημιουργηθούν οι άξονες ανάπτυξης Αθήνα-Θεσσαλονίκη-Σόφια και Αθήνα-Θεσσαλονίκη-Σκόπια με μακροπρόθεσμες επεκτάσεις προς το Βουκουρέστι και το Βελιγράδι αντίστοιχα. Η πολιτική αυτή αναδεικνύει ως κομβικό σημείο του Βαλκανικού χώρου τη Θεσσαλονίκη, η οποία θα μπορέσει να αξιοποιήσει τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα και να αναδειχθεί σε εμπορικό, διαμετακομιστικό και χρηματοοικονομικό κέντρο των Βαλκανίων. Παράλληλα όμως θα πρέπει να δημιουργηθούν και δύο νέοι κάθετοι άξονες. Ο άξονας Πάτρας-Ιωαννίνων-Τιράνων, ο οποίος θα δώσει

σημαντικά πλεονεκτήματα στη δυτική Ελλάδα και ο άξονας Αλεξανδρούπολης-Μπουργκάς-Βάρνας-Κοσταντίνας-Οδησσού που σε συνδυασμό με την Εγνατία, τον άξονα Ηγουμενίτσας-Βόλου και τους άλλους οριζόντιους άξονες θα συμβάλλουν στην ολοκλήρωση του Ελληνικού και του Βαλκανικού χώρου αλλά και στην πρόσβαση όλων των περιφερειών της ηπειρωτικής Ελλάδας στις νέες αγορές.

Εδώ θα πρέπει να είναι σαφές ότι η προώθηση της περιφερειακής ολοκλήρωσης των Βαλκανικών χωρών και η ενίσχυση των οικονομικών τους σχέσεων με την Ελλάδα είναι επωφελής και για τις ίδιες και αυτό ανεξάρτητα από την υποστήριξη που πιθανόν να παρέχει η Ελλάδα στα όργανα της ΕΕ. Η διαδικασία ενσωμάτωσης αυτών των χωρών στην Ευρωπαϊκή αγορά είναι πρακτικά μια διαδικασία ολοκλήρωσης μεταξύ άνισων εταίρων και επώδυνη αφού είναι πιθανόν να οδηγήσει σε παραπέρα συρρίκνωση της παραγωγικής τους βάσης. Συνεπώς το γεγονός ότι σημαντικό μέρος του εμπορίου των χωρών αυτών με την Ελλάδα είναι ενδοκλαδικού χαρακτήρα, τους παρέχει μεσοπρόθεσμα τη δυνατότητα να διατηρήσουν και να προσαρμόσουν στα νέα διεθνή δεδομένα τους στρατηγικούς τους κλάδους, αποφεύγοντας πιθανά μια άμεση συνολική επανατοποθέτηση των συγκριτικών τους πλεονεκτημάτων κάτω από το ειδικό βάρος μιας άνισης ολοκλήρωσης με τις τεχνολογικά ανώτερες χώρες της Δ. Ευρώπης. Μία διακλαδικού τύπου εξειδίκευση των Βαλκανικών χωρών στις οικονομικές σχέσεις τους με την ΕΕ (αντίστοιχη ή χειρότερη από αυτή της Ελλάδας), θα τις οδηγήσει σε μια παραγωγική διάρθρωση περιφερειακού τύπου που ελάχιστα θα συμβάλλει στην ανάπτυξή τους.

Σημαντικά επίσης οφέλη για τις γειτονικές χώρες προέρχονται από τις Ελληνικές επενδύσεις μέσω της δημιουργίας θέσεων εργασίας και μεταφοράς τεχνογνωσίας από επιχειρήσεις με μεγαλύτερη εμπειρία και συμμετοχή στις διεθνείς αγορές, που όμως, λόγω του μικρού σχετικά μεγέθους τους δε μονοπωλούν τις Βαλκανικές αγορές και αφήνουν αρκετό έδαφος για την ανάπτυξη εγχώριων δραστηριοτήτων. Επιπλέον, η απορρόφηση από την Ελλάδα σημαντικού αριθμού οικονομικών μεταναστών από τις χώρες αυτές, αφενός αφαιρεί μια σημαντική πίεση από τις αγορές εργασίας και από τους υπεύθυνους για την οικονομική πολιτική, επιτρέποντάς τους να προχωρήσουν σε μέτρα παραγωγικού εξορθολογισμού και ιδιωτικοποιήσεων χωρίς την πίεση για διατήρηση των πλεοναζουσών θέσεων εργασίας και απετέρου, συμβάλλει μέσω των μεταναστευτικών εμβασμάτων στην αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος (κυρίως στην Αλβανία). Τέλος, αναμένοντας ότι οι περιφερειακές ανισότητες θα οξυνθούν στις χώρες της ΚΑΕ, αφού τα οφέλη και τα κόστη

του οικονομικού μετασχηματισμού και της διεθνοποίησης των οικονομιών κατανέμονται άνισα στον χώρο (Petrakos 1995a), η διασυνοριακή συνεργασία των γειτονικών χωρών με την Ελλάδα είναι ενδεχομένως η μόνη διαθέσιμη πολιτική ανάπτυξης των παραμεθόριων περιοχών, με δεδομένη την έλλειψη σημαντικών πόρων για μία πιο ενεργητική περιφερειακή πολιτική.

Συνεπώς μία Βαλκανική πολιτική ενεργητικής προώθησης των οικονομικών σχέσεων και της πορείας των γειτονικών μας χωρών προς την ενιαία Ευρώπη είναι αμοιβαία επωφελής, αυξάνει το ειδικό βάρος της Ν.Α. Ευρώπης και συμβάλλει στη μακροχρόνια δημιουργία μιας περιφερειακής αγοράς 60 εκατομμυρίων όπου η Ελλάδα θα έχει κεντρικό ρόλο. Τα αποτελέσματα αυτής της πολιτικής για τη χώρα μας είναι ιδιαίτερα σημαντικά. Πρώτον, οδηγεί στην άρση της επί δεκαετίες αποκοπής από τον υπόλοιπο Ευρωπαϊκό χώρο και μειώνει τη γεωγραφική της περιθωριοποίηση. Δεύτερο, μετακινεί μακροχρόνια το κέντρο βάρους της ΕΕ νοτιοανατολικά και συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας μεγάλης περιφερειακής αγοράς. Οι υπάρχουσες ενδείξεις συγκλίνουν στη διαπίστωση ότι η αγορά αυτή παρέχει ευνοϊκότερους όρους οικονομικής ολοκλήρωσης για τη χώρα μας αφού εξασφαλίζει συγκριτικά πλεονεκτήματα σε διαφορετικούς κλάδους από αυτούς που αναδεικνύονται στα πλαίσια των οικονομικών σχέσεων με την ΕΕ και παρέχει διέξοδο σε μια σειρά ελληνικά προϊόντα που λόγω απόστασης και ανταγωνισμού αδυνατούν να διεισδύσουν στην Ευρωπαϊκή αγορά. Τρίτο, μετατοπίζει το κέντρο βάρους του άξονα οικονομικής ανάπτυξης της χώρας μας προς βορρά, συμβάλλοντας σε μια πιο ισόρροπη ανάπτυξη του εθνικού χώρου και τέταρτον, αποτελεί ίσως την αποτελεσματικότερη πολιτική περιφερειακής ανάπτυξης για τις παραμεθόριες περιοχές της Βορείου Ελλάδας, αφού μετατρέπει τα εξωτερικά σύνορα της χώρας από περιοχές απομόνωσης σε περιοχές έντονων διασυνοριακών οικονομικών σχέσεων.

Οι παρατηρητές των διεθνών οικονομικών σχέσεων διαπιστώνουν ότι η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης των αγορών συμβαδίζει, με αυξανόμενες τάσεις περιφερειοποίησης σε όλα τα γεωγραφικά επίπεδα. Περιφερειακές οικονομικές συμφωνίες και ενώσεις εμφανίζονται με γρήγορους ρυθμούς σε όλες τις ηπείρους, δίνοντας η κάθε μια διαφορετικό ρυθμό αλλά και περιεχόμενο στη διαδικασία της διεθνοποίησης των οικονομικών σχέσεων. Παρά τα ερωτήματα που υπάρχουν για τη βιωσιμότητά τους και το μέλλον τους, οι τάσεις αυτές στηρίζονται σε υπαρκτές ανάγκες συνεργασίας χωρών με γεωγραφική εγγύτητα, κοινές πολιτισμικές, θρησκευτικές ή άλλες αναφορές και αμοιβαία εμπιστοσύνη.

Με δεδομένη την έκκεντρη θέση των Βαλκανίων ως προς τη Δ. Ευρώπη, αλλά και τη στρατηγική σημασία του μεγέθους τους, η δυνατότητα ανάπτυξης μιας Βαλκανικής περιφερειακής αγοράς όπου η Ελλάδα θα συμμετέχει με την τριπλή ιδιότητα της χώρας μέλους της ΕΕ, της Βαλκανικής χώρας και της πλέον ανεπτυγμένης οικονομίας στην περιοχή θα πρέπει να εξεταστεί σοβαρά. Αν και οι πολιτικοί παρατηρητές θα επισημάνουν -και δικαίως- ότι η ιστορία των Βαλκανικών σχέσεων δεν προσφέρει το κατάλληλο πλαίσιο για την προώθηση μιας τέτοιας πολιτικής, θα πρέπει όλοι να συμφωνήσουν ότι το μέλλον δεν είναι αναγκαίο να καθορίζεται (μόνο) από το παρελθόν, αλλά (κυρίως) από τη θέληση των λαών για αξιοποίηση κοινών δυνατοτήτων για οικονομική και κοινωνική πρόοδο. Αυτό που απαιτείται είναι η βούληση, που αυτή τη φορά θα πρέπει να υπάρξει, αφού η Βαλκανική μας πολιτική είναι πιθανό να αποτελέσει τη σοβαρότερη προσπάθεια άρσης των επιπτώσεων της περιμετρικής μας θέσης και ταχύτερης και με διαφορετικούς όρους σύγκλισης και ολοκλήρωσης με την ΕΕ.

Σημειώσεις

1. Το άρθρο αυτό στηρίζεται στη μελέτη G. Petrakos (1995), "Cross-border cooperation between Albania, Bulgaria and Greece", η οποία έχει χρηματοδοτηθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στα πλαίσια του Προγράμματος PHARE/ACE (Contract No ACE-92-0391-R).

Βιβλιογραφία

- Aghion, P. (1993): "Economic Reform in Eastern Europe: can theory help?" *European Economic Review*, 37, pp. 525-532.
- Amin, A., Charles, R. and Howells, J., (1992): "Corporate Restructuring in the New Europe". *Regional Studies*, Vol, 26, No 4, pp 319-331.
- Βλάχος, Δ. (1994): "Ξένες επενδύσεις στη Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη μετά το 1989". *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, No 15, σελ. 177-214.
- Brinkhoff, A. and Jepson, D. (1993): "Northern Greece-Bulgaria-Albania. Cross-Border Cooperation: a framework for best practice". Discussion Paper, LACE.
- Camagni, R. (1992): "Development Scenarios and Policy Guidelines for the Lagging Regions in the 1990s". *Regional Studies*, Vol 26, No 4, pp 361-374.
- CEC, (1990): *Social Europe, European Economy*. Special Edition. Brussels: Commission of the European Communities.
- CEC, (1991a): *The Path of Reform in Central and Eastern Europe. European Economy*, Special Edition, 2. Brussels: Commission of the European Communities.
- CEC, (1991b): *The Regions in the 1990s, Fourth Periodic Report*. Commission of the European Communities, Brussels.

- CEC, (1993a): "New Location Factors for Mobile Investment in Europe". Final Report, *Regional Development Studies*, No 6. Brussels: Commission of the European Communities, DG XVI.
- CEC, (1993b): "Trade and Foreign Investment in the Community's Regions: the impact of economic reform in Central and Eastern Europe". *Regional Development Studies*, No 7. Brussels: Commission of the European Community.
- CEC, (1994): "Report on the Implementation of Macro Financial Assistance to Third Countries: Albania and Bulgaria". *European Economy*, No 58, pp 31-104.
- Dimelis, S. and Gatsios, K. (1994): "Trade with Central and Eastern Europe: The case of Greece". In Faini R. and Portes R. (eds) *European Union Trade with Eastern Europe*, CEPR, pp. 123-166.
- EIU, (1994): "Romania, Bulgaria, Albania", 1st quarter Country Report. U.K.: Economist Intelligent Unit.
- EuroConsultants, (1994): "Study of Joint Participation of Greek and Bulgarian Organisations in INTERREG Projects and Development of Proposals for a Structured Future Cooperation through PHARE and INTERREG". Commission of the European Communities, DG I, Delegation in Sofia.
- Jackson, M. (1991): "Constraints on Systemic Transformation and their Policy Implications". *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 7, No 4, pp 16-25.
- Kokorotsikos, P. and Papademetriou A. (1994): "N. Greece/Bulgaria/Albania/Cross-Border Cooperation: development strategy/concept". Discussion Paper (LACE) Linkage Assistance and Cooperation for the European Border Regions.
- Petrakos, G. (1995a) (forthcomming): "The Regional Dimension of Transformation in Eastern and Central European countries: an assessment". *Eastern European Economics*.
- Petrakos, G. (1995b): "Cross-border Cooperation Between Albania, Bulgaria and Greece". Final Report, ACE Program No ACE-92-0391-R, Research Center, Athens University of Economics and Business.
- Petrakos, G. and Zikos, S. (1994): "European Integration and Industrial Structure in Greece: prospects and possibilities for convergence". In Paraskevopoulos et al (eds) *Economic Integration and Public Policy*. London: Edward Elgar.
- Plascovitis, E. (1990): "External Borders of the E.E.C: the case of the Greek Regions Bordering non-member countries". Discussion Paper No 6, EKEM.